

KLP-fondene

RAPPORT OM ANSVARLIGE INVESTERINGER

2023

Kjære leser

Kaster vi blikket bakover med et snevert finansmarkedsperspektiv, har 2023 vært et godt år. Vi som skal levere avkastning på sparepengene og pensjonsutbetalinger til de som hadde sin første arbeidsdag i fjor, må også forholde oss til mer bekymringsfulle trender, som dessverre har kommet tydelig til uttrykk i året som gikk. Økende geopolitiske spenninger, manglende evne til å løse konflikter på fredelig vis og stadig mer dramatiske konsekvenser av klimaendringene er eksempler på dette. Hvordan vi som globalt felleskap møter disse utfordringene vil ha avgjørende betydning, ikke bare for pensjonskostnadene, men for det samfunnet kommende pensjonister og nye generasjoner vil være en del av. I dette perspektivet blir arbeidet med ansvarlige investeringer ekstra viktig. Vi styrer ikke den globale utviklingen, men vi skal gjøre vår del for å trekke i riktig retning.

Varmerekorder, flom og tørke har skapt overskrifter og varslet om klimaendringer som må løses gjennom kollektiv innsats og samarbeid. Dessverre har dette druknet i de enda større krigsoverskriftene. Den brutale krigen i Gaza minner oss om at grunnleggende menneskerettigheter og en regelstyrt samfunnsorden ikke er noe vi kan ta for gitt. Som investorer må vi kanskje ta et skritt tilbake og gå nye runder om respekt for menneskerettigheter, lover og regler, og ikke minst institusjonene som støtter dem. For globale investorer er dette fundamentalt for å sikre våre finansielle verdier i deler av verden hvor vi kun kjenner digitale transaksjonsnumre. Fremover vil sosial stabilitet og beskyttelse av institusjoner som bidrar til velfungerende markeder være et viktig tema.

Til tross for globale utfordringer, kriser og konflikter, har avkastningen for de fleste investeringer vært svært gode i 2023. Aksjemarkedene, ledet an av en eufori rundt kunstig intelligens, har gitt god avkastning i de fleste deler av verden. Det amerikanske markedet har vært spesielt sterkt med en avkastning på godt over 20 prosent, mens det norske markedet også var positivt, men noe mer beskjedent med en avkastning på rundt 10 prosent. Grønne klimaorienterte aksjer hadde et svakere år grunnet et høyt rentenivå og generell økt usikkerhet om tempoet i det grønne skiftet. MSCIs fremste bærekraftsindeks (MSCI Sustainable Impact Index) endte året med en oppgang på 8 prosent. KLPs svanemerkede aksjefond har gjennom 2022 og 2023 gradvis vektet opp grønne aksjer i tråd med retningslinjene fra Svanemerket og SFDR-forordningens §9.

Vi arbeider for at våre Mer Samfunnsansvar-fond skal være relevante for samfunnsutviklingen og har videreutviklet kriteriene for å reflektere dette. Dette er et godt tilbud til kunder som ønsker produkter med større bærekraftsprofil.

I KLP overvåker vi kontinuerlig våre investeringer for risiko for å bidra til menneskerettighetsbrudd. I 2023 gjorde vi en aktsomhetsvurdering av selskaper i gulfstatene. Menneske-

rettigheter er grunnleggende, men korrupsjon, hvitvasking og skatteunngåelse bidrar også til å undergrave institusjonene vi er avhengig av. Nettopp derfor er dette også prioriterte temaer for vår eierskapsutøvelse og vårt utadrettede arbeid. I løpet av året har vi vært med på å fremme aksjonærforslag om bedre skattepraksis i tre selskaper.

Klimaendringer og energiomstilling står høyt på vår agenda. I fjor stemte vi imot gjenvalg av styret i 46 selskaper som ikke har troverdige omstillingsplaner. Alene eller sammen med andre norske investorer har vi hatt dialog om klimaomstilling med mange av de store selskapene på Oslo Børs. Sammen med mer enn 700 globale investorer følger vi opp internasjonale selskaper som står for rundt to tredeler av globale industriutslipp gjennom investorinitiativet Climate Action 100+. Det er ikke nok. Utslipet av klimagasser økte i år igjen. Ikke mye, men i forhold til hvor bratt utslippene må falle for at vi skal nå klimamålene, er vi langt unna hvor vi burde være. Den gode nyheten er at produksjonen av fornybar energi fortsetter å skyte fart.

Konsekvensene av klimaendringene er tett knyttet til naturens evne til å tilpasse seg og kompensere for endringer. Dessverre svekkes denne evnen av vår rovdrift på naturen. Det samme gjelder for en rekke såkalte naturtjenester som vi er avhengig av for å opprettholde vår økonomiske aktivitet.

Den globale naturavtalen som ble fremforhandlet på tampen av 2022 tar disse utfordringene på alvor og skisserer en retning fremover. Det siste året har det vært fullt trykk på utviklingen av standarder for rapportering, naturmål og investorsamarbeid. Samtidig blir det viktig at oppmerksomheten nå rettes mot aktivitet som raskt og effektivt reduserer negativ naturpåvirkning. På slutten av året sendte KLP et brev til børsnoterte nordiske selskaper som er involvert i verdikjedene for nordisk (boreal) skog, hvor vi blant annet klargjorde vår forventning om at selskapene ikke hugger eller kjøper tommer fra flathugget naturskog. Dersom våre oppfordringer blir fulgt, vil det være en konkret handling som adresserer årsaken til den største delen av naturtapet i de nordiske landene.

Gjennom året har vi fulgt opp over 243 selskaper innenfor mange ulike områder, som håndtering av klimarisiko, biologisk mangfold, bærekraftig havbruk, grunnleggende menneskerettigheter, korrupsjon, skatt og åpenhet, for å nevne noen. Stemmegivning på generalforsamlinger er en viktig arena for påvirkning som vi bruker aktivt. I fjor stemte vi på nærmere 8 600 generalforsamlinger med utgangspunkt i våre eierforventninger.

I tillegg til vår oppfølging av enkelt-selskaper, mener vi det er viktig at KLP deltar i det offentlige ordsiftet om temaer som

Håvard Gulbrandsen, Administrerende direktør i KLP Kapitalforvaltning AS

er relevante for ansvarlige investeringer. Åpenhet om hvordan vi tenker og handler kan motivere flere til å trekke i samme retning. I tillegg er felles rammevilkår, som skatter og reguleringer, avgjørende for at vi skal kunne møte utfordringene vi står overfor på en effektiv måte.

2023 har vært et år med mange nyhetsvarsler om trender som rokker ved forutsetningene for den samfunnsordenen og det finansielle systemet som vi tar for gitt og bygger vår fremtid på. Da er det viktig å huske hvor robuste våre strukturer har vist seg å være i møtet med en global pandemi og illiberale politiske trender. Samtidig minner det oss om at grunnleggende pilarer som respekt for menneskerettigheter, lover og regler og institusjonene som opprettholder dem, krever kontinuerlig oppmerksomhet og oppfølging. Dette er grunnleggende forutsetninger for at vi skal klare å møte felles utfordringer som å bekjempe fattigdom, begrense global oppvarming og ta vare på naturmangfoldet på kloden.

KLP skal være en tydelig stemme både globalt og nasjonalt og vil fortsette arbeidet for at selskaper vi er investert i følger menneskerettigheter, fremmer arbeidsrettigheter, og leverer på ambisiøse klima- og naturmål.

Med ønske om ansvarlig sparing, pensjonsforvaltning og avkastning.

Hilsen Håvard Gulbrandsen

Innhold

Kjære leser	3
KLP-fondene	4
2023 i korte trekk	6
KLP-fondenes strategi som ansvarlig investor	8
En grønn og ansvarlig energiomstilling	10
Slik stemte vi på generalforsamlinger i 2023	12
Regulatorisk utvikling innen bærekraft i 2023	14
På tide med en nullvisjon for oppdrettsnæringen	16
Aktsomhetsvurdering av selskaper i Gulfstatene	18
Finanssektorens rolle i møte med naturkrisen	20
Oppfølging av 'BigTech'	22
Bærekraftsrisiko og karbonintensitet i KLP-fondene	24
Forvaltning av Svanefond 2023	26

KLP-fondene

KLP Kapitalforvaltning AS er et av Norges største kapitalforvaltningsselskaper og Norges ledende indeksforvalter. Selskapet forvalter rundt 760 milliarder kroner for virksomheter i KLP-konsernet og eksterne kunder.

Selskapet forvalter 44 norskregistrerte verdipapirfond (KLP-fondene), fordelt på 13 indeksnære aksjefond, fire faktorfond, ti svanemerkede fond, ett aktivt aksjefond, ti rentefond, åtte fondspakker (hvorav fire svanemerkede) og to spesialfond. Selskapet har stort fokus på automatiserte operasjonelle prosesser og effektiv drift, slik at selskapet klarer å levere forvaltningsløsninger til konkurransedyktige priser.

Styret i KLP Kapitalforvaltning og i Kommunal Landspensjonskasse har etablert retningslinjer for KLP og KLP-fondene (KLP) som ansvarlig investor og eier. KLP Kapitalforvaltning er ansvarlig for å utøve strategien og ivareta KLP-konsernets ambisjoner om å være en ledende aktør på området.

KLPs investeringer har et langsiktig perspektiv. Målet er å få best mulig avkastning på pensjons- og sparepengene. For at verdien av investeringene skal øke over tid, må den

underliggende økonomiske aktiviteten være ansvarlig og bærekraftig.

KLPs arbeid med ansvarlige investeringer er forankret i FNs klima, natur- og bærekraftsmål. Disse er vedtatt for å sikre trygge og velfungerende samfunn og bidra til bærekraftig utvikling. Målene oppsummerer de viktigste utfordringene verden står overfor, og gir konkrete mål som stater, næringsliv, akademia og sivilsamfunn må samarbeide om for å sikre en bærekraftig utvikling.

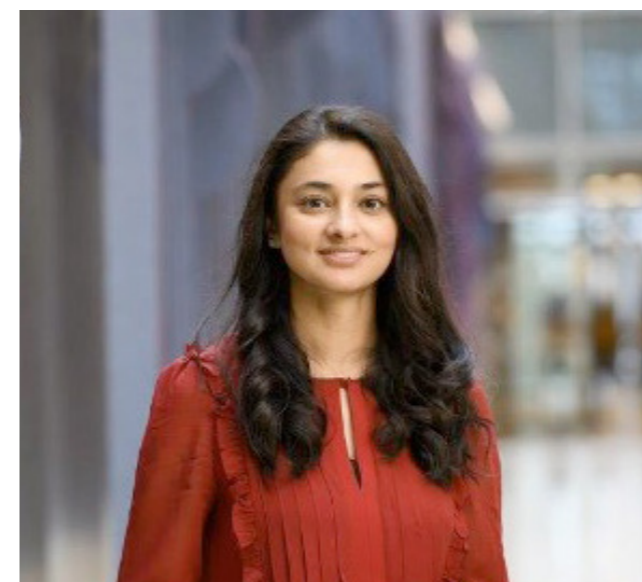
I Årsrapport KLP-fondene finner du informasjon om alle KLP-fondene, inkludert bærekraftsrelaterte opplysninger (SFDR) og verdipapirene fondet investerer i. I denne rapporten¹ finner du mer informasjon om blant annet hvordan KLP-fondene utøvet aktivt eierskap i 2023. Begge rapportene finner du her: www.klp.no/sparing-og-fond/spar-i-fond/rapporter

FNs BÆREKRAFTSMÅL

¹ Årsrapport om ansvarlige investeringer for KLP-fondene redegjør for KLPs og KLP-fondenes etterlevelse av retningslinjer som ansvarlig investor deriblant utøvelse av aktivt eierskap som følge av Verdipapirloven og krav for svanemerkede fond.

Kiran Aziz er leder for ansvarlige investeringer i KLP Kapitalforvaltning. Spørsmål om rapporten eller KLPs arbeid med ansvarlige investeringer kan sendes til Kiran.Aziz@klp.no

Ann-Elisabeth Tunli Moe er leder for fond i KLP Kapitalforvaltning. Spørsmål om fondene kan sendes til Ann-Elisabeth.Tunli.Moe@klp.no

“Våre kunder har en forventning om at vi hver eneste dag bidrar til god avkastning og bidrar til at selskapene tar ansvar gjennom å etterleve regler og normer”

Ann-Elisabeth Tunli Moe

2023 i korte trekk

KLP Kapitalforvaltning forvalter totalt 44 fond, som alle følger KLP-fondenes retningslinjer for ansvarlige investeringer. Som en langsiktig forvalter av pensjons- og sparemidler bidrar vi til omstilling til et mer bærekraftig samfunn gjennom *selskapsoppfølging, standardheving i strategiske sektorer* og innspill til *rammevilkår for mer bærekraftige investeringer*.

Strategiske tema og sektorer

I 2023 HAR VI SPESIELT FULGT OPP TEMA OG SELSKAP MED AKTIVITET KNYTTET TIL:

- **Menneskerettigheter** i krig og konflikt
- **Arbeidstakerrettigheter**, med særlig fokus på retten til å fagorganisere
- **Klima** – klimaomstillingsplaner i høyutslippsektorer
- **Biologisk mangfold** – oppdrettsnæringen, gruvedrift og nordisk skogforvaltning.
- **Økonomisk kriminalitet** – ansvarlig skattepraksis og korrupsjon
- **Kjønnsbalanse** i ledelse og styret

Investorsamarbeid og kampanjer:

- **Climate Action 100+**, koordinert investordialog med selskapene med de høyeste klimagassutslippene
- **Nature Action 100**, koordinert investordialog med selskap med spesielt høy naturpåvirkning
- **CDP**, kampanje for å få flere selskap til å rapportere klimautslipp
- **FAIRR**, kampanje for alternative proteinkilder
- **FAIRR**, kampanje for å redusere forurensning fra globalt landbruk
- **IPDD**, investor policy dialog for å redusere avskoging
- **Working Group on a Deforestation-Free Automotive Industry**, investordialog med hovedvekt avskoging i Brasil knyttet til lær i bilseter.
- **ChemSec**, kampanje for utfasing PFAS («evigvarende» kjemikalier)

Rammevilkår for bærekraftig finans

Høringsinnspill om mineralvirksomhet (gruvedrift) på havbunnen.

Bidrar regelmessig med innspill til offentlig debatt gjennom forskjellige mediekkanaler, inkludert fast spalte i E24.

Hørings svar til EU om revisjon av SFDR.

Selskapsoppfølging 2023

STEMMEGIVNING:

8 604
Generalforsamlinger

20%
Stemmer mot styret

39%
Aksjonærforslag støttet

SELSKAPSKONTAKT:

243
Initiert eller gjennomført

69
Relaterte ESG forbedringer

EKSKLUDERT:

51
Selskaper¹

33%
Brudd med adferdskriterier

67%
Brudd med produktkriterier

KLIMA:

12,8%²
Selskaper i KLP-fondene (ekskl. Svanefondene) med 1,5 graders målet

68
Styrer KLP stemte mot grunnet klima og natursaker

51.9%³
Selskaper i Svanefondene med klimamål i tråd med 1,5 graders målet

Hvordan være en ansvarlig investor?

KLP-fondenes strategi som ansvarlig investor

Vårt fremste ansvar er å sikre en langsiktig verdiskaping for våre eiere og kunder. KLP Kapitalforvaltning forvalter rundt 760 milliarder kroner, som er investert i over 7000 selskaper.

Selv om vi er bredt investert og ofte en liten eier i selskapene, bruker vi aktivt flere virkemidler for å påvirke selskapene til bærekraftig utvikling og verdiskaping.

AKTIV EIER

Målet for KLP er å være en pådriver for en bærekraftig forretningsdrift i tråd med internasjonale normer og kundenes forventninger til oss som forvalter. Derfor er vi ofte i dialog med selskaper i porteføljen, og bidrar inn i flere prosjekter som fører til dialog eller engasjement i selskaper. Dialogen har som mål å fremme en langsiktig og ansvarlig verdiskaping i fondene.

Som eier i selskaper kan vi også påvirke disse ved å stemme for eierrettighetene (KLP og KLP-fondenes aksjer) på generalforsamlingen. Gjennom en analytisk, systematisk og ansvarlig stemmegivning bidrar vi til god eierstyring og selskapsledelse i de selskapene KLP er eier.

UTREKK

Vi vil ikke oppnå finansiell avkastning for enhver pris. Ekskludering er en siste utvei hvis et selskap ikke viser evne til endring og forbedringer. Eksklusjonskriteriene er knyttet til grove eller systematiske brudd på anerkjente internasjonale normer, som FN-konvensjoner om menneskerettigheter, miljøvern, arbeidstakerrettigheter og korrupsjon.

KLP er åpne om hvilke selskaper som utelukkes fra fondene og hvorfor de utelukkes. Beslutningen om å offentliggjøre begrunnelsen for ekskluderingsene handler om å bidra til mer kunnskap og oppmerksomhet om kritikkverdige forhold. Dette mener vi gir større påvirkningskraft og har en disiplinierende effekt også på andre selskaper. Det gir dessuten informasjon til andre investorer, slik at de kan vurdere hvorvidt forholdene er brudd på deres egne retningslinjer for investeringer. Målet er at arbeidet med ekskluderingsene skaper ringvirkninger utover påvirkningen på det enkelte selskap som blir ekskludert.

KLP investerer ikke i selskaper som produserer våpen som bryter med grunnleggende humanitære prinsipper

(kjernevåpen, landminer og klasebomber) eller selskaper som produserer tobakk eller cannabis til rusformål. KLP investerer heller ikke i selskaper med mer enn 5 prosent av sine inntekter fra kull, oljesand, alkohol, pengespill eller pornografi.

INVESTERINGER SOM GJØR MER

KLP Mer Samfunnsansvar er en familie med ti svanemerkede fond: fire aksjefond, to rentefond og fire fondspakker. Med de svanemerkede fondene kan du være trygg på at pengene er investert i selskaper som blir rangert høyt på samfunnsansvar, og holdes ute av blant annet fossil energi, våpen og tobakk. Kriteriene fondene skal følge ligger offentlig tilgjengelig. Det gjør også listen over hvilke selskaper fondene er investert i. Slik skal det være enkelt å finne ut hvilke kriterier fondene forvaltes etter, og hva fondene er investert i.

INTERNASJONALE NORMER

Vårt arbeid bygger på internasjonalt anerkjente prinsipper. Gjennom vårt medlemskap i *FNs Global Compact* har vi forpliktet oss til å:

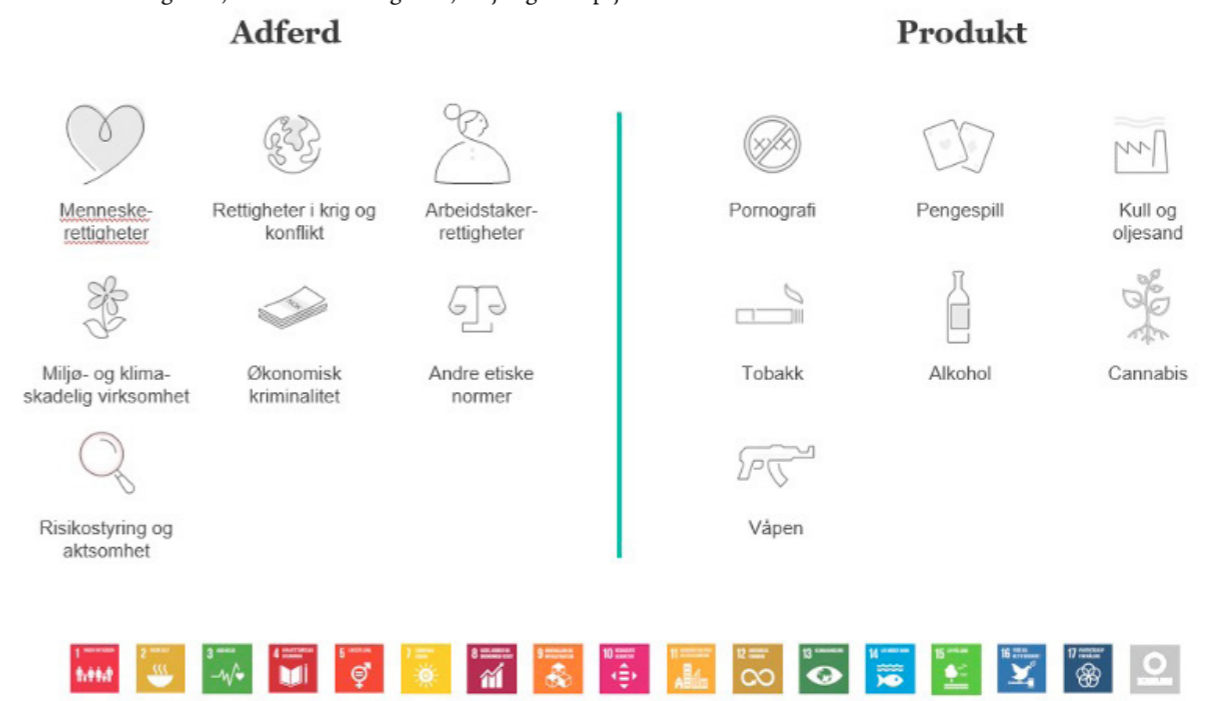
- Støtte menneskerettighetene og sikre at selskapene vi er investert i ikke medvirker til brudd.
- Anerkjenne internasjonale arbeidstakerrettigheter, deriblant retten til fagforeningsfrihet og kollektive forhandlinger, avskaffelse av tvangsarbeid, barne arbeid og diskriminering.
- Støtte «føre var»-prinsippet i miljøspørsmål, og ta initiativ til å fremme miljøansvar.
- Bekjempe all form for korrupsjon.

OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter, samt FNs klima- og bærekraftsmål er også viktige normer vi forholder oss til. KLP har undertegnet FNs prinsipper for ansvarlige investeringer (UNPRI) og dermed sagt at vi blant annet skal implementere miljø-, sosiale og selskapsstyrings-temaer i våre investeringsanalyser og beslutningsprosesser.

www.klp.no/om-klp/samfunnsansvar/hva-vi-ikke-investerer-i

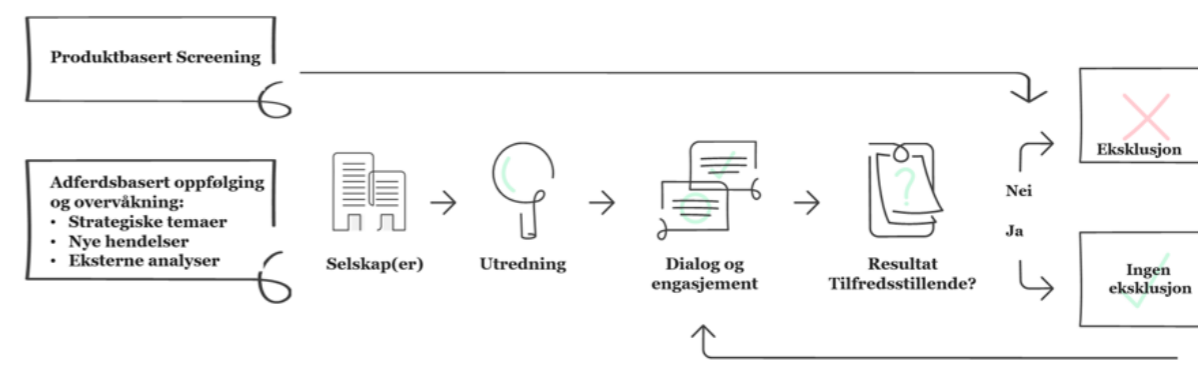
DET VI IKKE INVESTERER I

KLP utelukker selskaper som bryter med internasjonale standarder med utgangspunkt i adferdsbaserte eller produktbaserte kriterier. Rammen for eksklusjonskriteriene er de ti prinsippene til FNs Global Compact. Disse prinsippene omhandler menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter, miljø og korrupsjon.

SLIK JOBBER VI MED EKSKLUDERINGER OG INKLUDERINGER

Selskapene i KLPs investeringsunivers overvåkes kontinuerlig for brudd på våre etiske retningslinjer. Alle saker følger en bestemt prosess før en beslutning om eventuell ekskludering blir tatt:

En grønn og ansvarlig energiomstilling

Overgangen til nullutslippssamfunnet innebærer en massiv utbygging av fornybar energiproduksjon og elektrisk infrastruktur. Den nye teknologien krever store mengder råvarer som kommer med sine egne utfordringer. Sentralt i dette sitter kinesiske selskap med både ansvar og muligheter for ikke å skitne til det grønne skiftet.

Den gamle fossildrevne verdenen er bygget av stål og betong. Teknologien som inngår i en elbil eller en vindmølle krever et betydelig dypere dykk i det periodiske system, blant annet etter tellurium, dysprosium, neodymium, litium og kobolt. Da kommer vi ikke utenom Kina. Landet er verdensledende innen råvareproduksjon og absolutt dominerende i prosessering av en rekke mineralråvarer.

Over 80 prosent av det globale behovet for såkalt sjeldne jordarter, en gruppe grunnstoffer som er svært viktige i moderne elektronikk, dekkes av Kina. De har også en ledende rolle i foredlingen av blant annet nikkell og kobolt som brukes i stort monn i batterier til elbiler. Dette har åpenbare geopolitiske implikasjoner som allerede skaper bekymring i en rekke vestlige land. I et bærekraftperspektiv er det mindre interessant å snakke om *hvem* som utvinner metaller, enn *hvordan* det gjøres.

For KLP innebærer likevel den Kinesiske dominansen noen ekstra utfordringer når det gjelder vårt ansvar som en eier. Utvinning og foredling av mineraler er forbundet med stor risiko for brudd på arbeidstakerrettigheter, barnarbeid, utslipp av klimagasser og store miljødelegger. Derfor er vi ekstra opptatt av gode risikovurderinger og oversikt gjennom hele verdikjeden fra gruve til sluttbruker. Dette er informasjon som er vanskelig å få tak i fra kinesiske gruveselskaper. Nettsidene til selskapene er som regel på kinesisk og de er heller ikke vant med å gå i dialog med vestlige investorer.

Kinas posisjon i verdikjedene for kritiske mineraler er bevisst og meget forutseende bygget opp over et godt halvt århundre. Dessverre har nok ikke sosial og miljømessig bærekraft vært i førersetet. Vi må innse at mineralutvinningen har skjedd så langt utenfor rekkevidden av vårt direkte engasjement, at selskapene som har importert råvarene til vår del av verden har sluppet unna ubehagelige spørsmål om ansvarlig produksjon.

Selv om handelsrestriksjoner og geopolitiske spenninger har fått en rekke vestlige land til å vedta lover og tiltakspakker for å redusere sårbarheten for kinesisk dominans, kommer vi ikke utenom at disse selskapene vil bære en vesentlig del av det grønne skiftet på sine skuldre.

Så hvordan følger vi opp selskap med en historie preget av ekstrem miljøskade med åpenbare konsekvenser for lokalbefolkningen, som ligger på bunn på alle ESG-scoringer og som ikke responderer på henvendelser fra KLP?

I et forsøk på å komme rundt noen språklige og kulturelle barrierer deltok KLP på en konferanse for bærekraftige mineralråvarer i Chengdu i september i år. Det var i hvert fall mer effektivt enn å sende e-poster som ikke ble besvart. Konferansen og dens omfattende agenda demonstrerte tydelig at hverken menneskerettigheter, arbeidsrettigheter, klima eller naturskade er ukjente eller spesielt problematiske temaer å diskutere. Flere konferanseinnlegg vitnet om betydelige klima- og naturambisjoner, og en erkjennelse av utfordringene industrien står overfor.

Men retningslinjer og ambisjoner er selvsagt ikke det samme som etterlevelse. Og det er her vårt eieransvar for oppfølging ligger. Skal vi kunne følge med på at selskapene opererer i tråd med våre forventninger trenger vi åpenhet og konsistent rapportering. For en god dialog om forventninger og utfordringer og muligheter trenger vi en partner som responderer på henvendelser.

En alternativ tilnærming er gjennom selskapenes kunder. Elbilleverandørene må svare for verdikjedene bak batterier bygd på kobolt fra den Demokratiske Republikken Kongo, nikkell fra Indonesia og litium fra Chile, alt via ett eller flere prosesseringsanlegg i Kina. Mens vi fortsetter å lete etter flere innganger til Kinesiske selskap kommer vi til å stille krevende spørsmål til selskapene som kjøper inn råvarene til sin egen produksjon.

Selv om det er krevende å følge opp, både oppstrøms og nedstrøms, er det viktig at aksjonærer tar dette ansvaret. Skal det grønne skiftet bli grønt, må disse selskapene produsere etter beste praksis, både når det gjelder natur, klima og sosiale standarder.

“Den gamle fossildrevne verden er bygget av stål og betong. Til nullutslippssamfunnet kreves en mye mer sofistikert mineralbruk. Da kommer vi ikke utenom Kina som dominerende leverandør.”

Kiran Aziz og Arild Skedsmo i Chengdu, Kina.

Slik stemte vi på generalforsamlinger i 2023

KLP og KLP-fondenes oppgave er å maksimere en langsiktig verdiskapning på den kapitalen vi forvalter. Vi har derfor en ambisjon om å være en aktiv og ansvarlig investor og eier. Det å utøve vår stemmerett er derfor et viktig virkemiddel.

KLP er en aktiv eier som søker å påvirke og motivere selskaper til kontinuerlig forbedring eller omstilling for å møte våre forventninger til miljømessig, sosial og styringsmessig ansvarlig aktivitet. Stemmegivning på selskapers generalforsamling er et av virkemidlene vi bruker i vår eierskapsoppfølging. I 2023 har vi stemt på 132 norske generalforsamlinger og 8 472 internasjonale.

I tillegg til de formelle agendapunktene som legges frem av styret, fremmes det en rekke ESG-relaterte aksjonærforslag på generalforsamlingene, spesielt i vestlige selskaper. KLP støtter i utgangspunktet relevante ESG-relaterte aksjonærforslag der disse er i tråd med KLPs selskapsforventninger, retningslinje for stemmegivning og god praksis for eierskapsutøvelse. Av hensyn til effektiv ressursbruk – gjennomføres stemmegivningen for internasjonale selskaper av ISS, mens for norske selskaper på Oslo Børs foretas det en egen vurdering, og det stemmes manuelt for hvert enkelt selskap. I større internasjonale selskaper, hvor stemmegivning ofte får offentlig oppmerksomhet og hvor aksjonærforslag representerer mer prinsipielle holdninger, følger vi opp stemmegivningen også manuelt.

Før stemmegivningssesongen ble det sendt henvendelse til nærmere 50 norske selskaper om våre forventninger og områder for utvikling knyttet til dokumentasjon i forbindelse med generalforsamlinger. Disse selskapene ble valgt ut basert på tidligere analyser, hvor det er mangelfull informasjon om uavhengigheten til styremedlemmer og muligheten til å stemme på hvert enkelt styremedlem. KLP så en tydelig effekt av dialogen, ettersom nærmere 50 prosent av selskapene har forbedret dokumentasjonen og innrettet seg etter våre forventninger.

Vi mottar i tillegg en rekke henvendelser fra andre investorer og interessenter med oppfordring om å støtte forskjellige ESG forslag de står bak. Disse vurderer vi individuelt. Stemmegivningen inngår som en del av implementering av eierskapsstrategien. Eksempler på aksjonærforslag vi støttet i 2023:

- **Klimarelaterte:** BP, Shell, ExxonMobil, Chevron, Equinor, Toyota
- **Menneskerettigheter:** Amazon, Starbucks, Coca-Cola, Mondelez og Ford
- **Skatt:** ExxonMobil, Chevron og ConocoPhillips

(KLP fremmet aksjonærforslag sammen med Oxfam USA og noen andre institusjonelle investorer). Chevron og ExxonMobil fikk 14 prosent av stemmene, mens ConocoPhillips fikk 17 prosent. Vi er fornøyde med resultatet gitt at det er første gang vi har fremmet dette forslaget. Oppslutningen viser at flere investorer er opptatt av å bidra til en positiv utvikling på dette området.

KLP's **forventingsdokument** om klima og natur setter i tillegg en mer detaljert standard for konsekvent stemmegivning på disse temaene. Dessverre observerer vi at en rekke selskaper ikke forholder seg til behovet for omstilling slik vi forventer. I 2023 stemte vi derfor mot styret i selskaper med høye utslipp av klimagasser eller høy risiko for å bidra til avskoging uten tilstrekkelig vilje eller evne til å håndtere risiko og negative påvirkninger av selskapets aktivitet. KLP stemte mot styret i nærmere 70 selskaper etter følgende kriterier:

- 1) **Selskapet er blant de som bidrar med de største utslippene, uten å ha en troverdig omstillingsplan.** Climate Action 100+ er en investorledet organisasjon som vurderer 166 selskaper som sammen er ansvarlig for opp mot to tredeler av globale industriutslipp. Selskapene i målgruppen vurderes årlig mot et omfattende sett av indikatorer og har vært prioritert for koordinert investoroppfølging i minst fem år. Selskapene er dermed svært godt kjent med investorforventningene. Likevel har 77 av selskapene ikke presentert en troverdig avkarboniseringsstrategi. KLP mener dette innebærer en uakseptabel klimarisiko og vil stemme mot styret eller gjenvalg av styremedlemmer i de 46 selskapene hvor vi har aksjer i selskap som ikke oppfyller forventningene til en overgangsplan.
- 2) **Selskapet har høy risiko for å bidra til tropisk avskoging enten direkte eller gjennom sine forsyningskjeder, men mangler grunnleggende rutiner for risikohåndtering.** Forest 500 er et sivilsamfunnsprosjekt som vurderer 350 selskaper og 150 investorer med høy risiko for å være knyttet til tropisk avskoging gjennom sin produksjon, forsyningskjeder eller finansiering. Av de 350 selskapene som vurderes er det 94 som fortsatt ikke har offentliggjort noen forpliktelse til å stanse avskoging og ytterligere 47 som ikke har noen offentlig rapportering om hvordan for-

pliktelsen følges opp. KLP mener dette innebærer en uakseptabel risiko og vil stemme mot styret eller gjenvalg av styremedlemmer i de 17 tilfellene hvor vi har aksjer i selskaper, som ikke oppfyller minimumsforventningene til risikohåndtering mot avskoging.

3) **Selskapet har spesielt høy risiko for å bidra til klimautslipp og naturskade gjennom produksjon av kveg, men som mangler grunnleggende rutiner for risikohåndtering.** Global produksjon av kveg bidrar ekstraordinært til utslipp av klimagasser og belastning på natur. Det påhviler derfor selskaper i forsyningskjedene for kjøtt et ekstra ansvar for god risikohåndtering. KLP forventer at selskaper som har en betydelig rolle i forsyningskjeder for storfekjøtt har en avskogingsforpliktelse som dekker dette og at de rapporterer fremdrift eksplisitt for denne råvaren. KLP har aksjer i fem selskaper som ikke oppfyller disse forventningene og vil stemme mot styret eller gjenvalg av styremedlemmer i disse.

Det var ingen norske selskaper blant de selskapene hvor vi stemte mot styret etter nevnte kriterier. Eksempler på større selskap som ble inkludert på listen er Exxon Mobil, ConocoPhillips, Delta Air lines, Bunge, BMW, Honda.

I 2023 har vi stemt på 132 norske generalforsamlinger og 8 472 internasjonale sier Karolina Malisaukaite, ansvarlig for stemmegivning i KLP Kapitalforvaltning.

Regulatorisk utvikling innen bærekraft i 2023

Reguleringsbølgen handler om vesentlighet, troverdighet og konsolidering.

Året 2023 vil bli husket av både finansbransjen og private selskaper som året bærekraftslovgivning virkelig begynte å gjøre seg gjeldende. Fondskunder har nå tilgang til betydelig mer bærekraftsinformasjon som de kan bruke i sine kjøpsbeslutninger, og selskaper har innsett at rapporteringskravene for bærekraft vil ligne mer og mer på kravene til finansiell rapportering i årene som kommer. Nok en gang er det EU, som er den største drivkraften bak regelverksendringene, som i løpet av 2023 har gjennomført revisjoner og utvidelser av eksisterende lovgivning, samt introdusert helt nye krav.

NYTT BÆREKRAFTSDIREKTIV

En av de mest etterlengtede milepælene i 2023 var innføringen av Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Med CSRD introduseres standardiserte rapporteringskrav på bærekraft, hvor antall selskaper som blir omfattet vil øke hvert år frem til 2029. Først treffes store selskaper og deretter børsnoterte små og mellomstore selskaper. Rapporteringskravene følger prinsippet om dobbel vesentlighet. Det vil si at selskaper som rapporterer etter CSRD må være i stand til å identifisere sin påvirkning, både positiv og negativ, på miljøet, menneskene og samfunnet rundt seg. I tillegg må de kunne si noe om den finansielle påvirkningen som bærekraftsmaer har på selskapet, både når det gjelder risiko og muligheter. CSRD krever ikke at man oppgir uvesentlig informasjon, men selskaper må oppgi hvordan de har kommet frem til denne beslutningen.

En så tydelig føring på at det kun er vesentlige temaer som skal rapporteres på har vært kontroversiell. Enkelte mener at dette gjør bærekraftsrapporteringen til selskapene mer relevant

for investorene, mens andre mener at det vil gjøre det mer krevende å sammenligne selskaper, da hva som anses som vesentlig vil kunne variere stort fra selskap til selskap. Uansett er det hevet over enhver tvil at CSRD er det mest krevende rapporteringsrammeverket på bærekraft som er utviklet i verden. Den krever blant annet at selskapene tar hensyn til hele sin verdikjede og får rapporteringen eksternt verifisert. Dette gir investorer, som KLP, et bedre grunnlag for sine investeringsbeslutninger, samtidig som det skaper større tillit til informasjonen selskaper presenterer om eget bærekraftsarbeid.

BETYDNINGEN AV CSRD

CSRD er også viktig for KLP da denne informasjonen danner grunnlaget for vår egen rapportering under SFDR (Sustainable Finance Reporting Directive). KLP ble omfattet av SFDR i 2023, noe som bidro til økt tilgjengelighet av bærekraftsinformasjon både på selskapsnivå og på fondsnivå. Rapporteringen er svært omfattende og gjør at våre kunder nå kan lese om bærekraftsmålene til alle fond vi forvalter og metodene vi bruker for å gjøre fondene stadig mer bærekraftige. Som del av SFDR har vi også rapportert på Principle Adverse Impacts (PAIs) eller de negative påvirkningene som våre investeringer har på miljø og samfunnet. Hensikten med denne rapporteringen er å gi mer informasjon om bærekraft til kundene våre, så de igjen kan foreta mer informerte valg. SFDR har introdusert standardiserte maler for informasjon som presenteres, noe som gjør at fondskunder kan sammenligne fond fra forskjellige forvaltere. Alle forvaltere svarer nå på de samme spørsmålene, i samme rekkefølge og i samme format.

2023 var også året der EU taksonomien endelig ble fullført. Taksonomien definerer hva som er bærekraftige aktiviteter,

og selskaper er forventet å rapportere på andel av sine inntekter, investeringer (Capex) og utgifter (Opex) som er bærekraftig etter taksonomiens definisjoner. I 2023 ble gass og kjernekraft godkjent som bærekraftig i en overgangsfase, noe som skapte store diskusjoner. I tillegg ble taksonomien utvidet utover klimamålene til å inkludere aktiviteter som gir et vesentlig positivt bidrag til biomangfold, forurensning, vann og hav og sirkulærøkonomi. Med andre ord er en større del av økonomien nå omfattet av taksonomien. Taksonomirapporteringen fra selskapene KLP investerer i blir aggregert på fondsnivå. Fremover vil andelen av fondenes investeringer som er i tråd med taksonomien være et nøkkeltall som er tilgjengelig for våre kunder som en integrert del av SFDR rapporteringen.

VEIEN FREMFOR

Med betydelig utvikling innenfor CSRD, SFDR og EU taksonomien, har 2023 utvilsomt vært et travelt år for fondsforvaltere. Fremover ser utviklingen ikke ut til å slakke på farten. Vi forventer konsolidering av frivillige bærekraftsstandarder, og at CSRD over tid vil erstatte de fleste frivillige standardene. Videre er det også klart at EU vil introdusere nye regler for bruk av bærekraftsbegreper i markedsføring. Det blir ikke lenger fritt fram for å benytte ord som «bærekraftig» og «grønn» for å beskrive fondsprodukter uten at påstandene støttes av dokumentasjon. Samlet sett er vi på

vei mot en situasjon der fondskunder kan få all nødvendig bærekraftsinformasjon med trygghet om at den er troverdig, revidert og sammenlignbar. Med dette håper vi at flere vil få muligheten til å ta mer velinformerte og bærekraftige investeringsvalg i 2024.

“Selskaper har innsett at rapporteringskravene for bærekraft vil ligne mer og mer på kravene til finansiell rapportering i årene som kommer.”

Kiran Aziz

På tide med en nullvisjon for oppdrettsnæringen

Skal vi tro mediebildet, så har laksen hatt et tøft år. Villaksen er under konstant press fra oppdrettsnæringen mens oppdrettslaksen dør i merdene. Vi er servert bilder av urensset avrenning og overskrifter om selvdød fisk på matfatet. Det er krevende for en næring som bygger sin posisjon på en historie om friske fornybare råvarer, bærekraftig produsert i storslagen norsk natur.

I fjor ble det eksportert mer enn 1 million tonn laks til en verdi av 85 milliarder. Det er mye penger å tjene på oppdrett, og bransjen har blitt en investoryndling på børsen. Men oppdrett er også forbundet med mye risiko, både økonomisk og biologisk. Det tar omtrent tre år for en oppdrettslaks å nå slaktevekt, mens det for den vanligste norske kyllingtypen tar omtrent en måned. Mye kan skje underveis. Går det galt, altså at fisken dør, er det bare å starte på nytt. Pengene er tapt. I oppdrett er kostnader uløselig knyttet til biologien. God fiskehelse er en forutsetning for gode finansielle resultater.

Det siste halvåret har vi fått servert en strøm av medie-avsløringer. Dette er ikke hele historien om det norske lakseeventyret, og det er heller ikke alltid de største utfordringene som gir de mest sjokkerende bildene. Uansett er det et berettiget kritisk lys på en næring som har en rekke konkrete utfordringer å ta tak i.

Rømming og lakselus har vært et problem i flere tiår. Likevel fortsetter laks og lus å unnslippe merdene i et omfang som truer med å ta knekken på både villaks og sjøørret. På tross av at villaksen følges opp tettere med tellinger og kompenserende tiltak enn noen annen art, fortsetter den å klatre oppover på den nasjonale rødlista. Koblingen til oppdrettsnæringen er krystallklar, selv om ikke alle villaksens problemer kan forklares av oppdrett.

Det er også grunn til bekymring knyttet til den samlede belastningen av resursuttak, overgjødning og forurensning i enkelte fjorder, hvor både oppdrett og annen økonomisk aktivitet bidrar med sitt. Ikke minst fordi dette kommer på toppen av endringer i klimaet som allerede har store konsekvenser

for kystøkologien. Havforskningsinstituttet følger med og sier situasjonen er under kontroll, men enkelte forskere har begynt å vifte med gule flagg.

Og så er det matsikkerheten og fiskehelsen. Mattilsynet er ikke akkurat kjent for overhyppighet av kontroller og tilsyn. Når de først dukker opp finner de selvdød fisk på vei på mot butikkyllene, slik NRK gjengir historien fra Mattilsynet. Forhåpentlig var det et engangstilfelle, men det er lett å tenke at noen har tatt for lett på kontrollrutinene.

Det er selvsagt urettferdig å skjære hele bransjen over en kam. Det er omkring 150 oppdrettsselskaper i landet, og en av bransjens utfordringer er nettopp at den er stor, mangslungen og ofte suboptimalt koordinert. Det finnes utvilsomt aktører som er bedre enn andre, både på økonomi, fiskevelferd, klimautslipp og naturbelastning. For disse er det en utfordring at mindre profesjonelle aktører eller spesielt utsatte lokasjoner trekker helhetsinntrykket ned.

Store investorer, KLP inkludert, forholder seg bare direkte til en liten håndfull børsnoterte oppdrettskjanter. Til gjengjeld har vi jevnlig dialog med disse, og følger opp når søkelyset faller på både gamle og nye utfordringer. Bransjelederne har et ansvar for å drive hele næringen fremover, og vi forventer at de største bidrar til kontinuerlig forbedring.

Skal historien om ren og bærekraftig norsk laks kunne fortelles til kommende generasjoner trenger vi også mer effektiv myndighetsregulering med aktiv oppfølging og kontroll. Nasjonale myndigheter, som ikke er viklet inn i lokal historie og politikk, må legge til rette for effektiv og koordinert forvaltning

“Etter 30 år med industriell produksjon er det kanskje tid for en forpliktende null-visjon på tvers av rømming, lus, forurensning fra næringssalter, medisiner, miljøgifter og plast.

Det betyr ikke at det vi ikke tåler noen tonn med laksebæsj, men at vi må se en positiv utvikling hos arter og økosystemer som påvirkes av oppdrettsnæringen, inkludert villaks og sjøørret.”

Arild Skedsmo, ansvarlig for klima og natur.

Foto: Arild Skedsmo

av havressursene og holde et svært strengt og framoverskuende blick på samlet belastning i fjordene.

FAIRR-initiativet er et investornettverk for mer bærekraftig matproduksjon. KLP og flere andre store aktører er del av dette. FAIRR lager en årlig rangering av noen av de største produsentene av dyreprotein i verden. Verdens største oppdrettsselskap Mowi toppe indeksen for 2023, etterfulgt av Lerøy og Grieg Seafood. Norske laksefileter har et mye lavere klima- og naturfotavtrykk enn biff og burger. Det er et godt utgangspunkt for bærekraftig produksjon. Det er ingen tvil om at de norske gigantene ligger i front globalt, og mye er gjort for å redusere naturbelastning og klimaavtrykk og for å bedre fiskehelsen.

Samtidig er produksjonen nær tidoblet. Nå må veksten vente mens kreativiteten brukes på å løse kjente utfordringer. Etter 30 år med industriell produksjon er det kanskje tid for en

forpliktende null-visjon på tvers av rømming, lus, forurensning fra næringssalter, medisiner, miljøgifter og plast. Det betyr ikke at vi ikke tåler noen tonn med laksebæsj, men at vi må se en positiv utvikling hos arter og økosystemer som påvirkes av oppdrettsnæringen, inkludert villaks og sjøørret.

“Vi mener investeringer i land og selskaper som har risiko for brudd på menneskerettigheter kan forsvares dersom det blir vurdert at engasjement og dialog kan bidra til forbedret selskapspraksis.”

Aktsomhetsvurdering av selskaper i Gulfstatene

KLP-fondene har per desember 2023 besluttet å utelukke 12 selskaper fra sine investeringer basert på en aktsomhetsvurdering av selskaper børsnotert i Saudi-Arabia, Qatar, De forente arabiske emiratene og Kuwait.

Det stilles stadig høyere forventninger til ansvarlig forvaltning av pensjons- og sparepenger. Samtidig utvides og utvikles verdens kapitalmarkeder og gjør det mulig å investere effektivt i nye markeder. Investering i såkalte fremvoksende økonomier kommer likevel ofte med noen ekstra utfordringer og risiko i forhold til KLPs standarder og praksis for ansvarlige investeringer. Den forhøyede risikoen i flere markeder kan typisk komme som følge av manglende ytringsfrihet, svak regulering og håndhevelse, samt et fravær av et kontrollerende sivilsamfunn og uavhengig media. Vi mener likevel det er mulig å gjøre gode og ansvarlige investeringer i selskaper også i høyrisikoland og i høyrisikobrancher gjennom gode rutiner for aktsomhetsvurdering og selskapsoppfølging.

FNs veiledende prinsipper for næringslivs- og menneskerettigheter og OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper er retningsgivende for KLP-fondene. Et sentralt punkt i disse er at man skal gjennomføre aktsomhetsvurderinger knyttet til blant annet menneskerettigheter forut for og så lenge

KLP-fondene har en tilknytning til et selskaps virksomhet gjennom sine investeringer. Den norske Åpenhetsloven pålegger norske virksomheter som KLP Kapitalforvaltning å utføre aktsomhetsvurderinger i sine verdikjeder. Basert på aktsomhetsvurderingene kan KLP beslutte uttrekk av enkelt-selskaper dersom det foreligger en uakseptabel risiko for å medvirke til brudd på KLP-fondenes retningslinjer. Samtidig skal vi balansere risiko med vår strategi om å være en bred indeksbasert investor. I hovedsak ønsker vi å ha mulighet til å investere i flest mulig selskaper og benytte aktivt eierskap til å påvirke til forbedring. Målet er derfor ikke å eliminere ESG risiko, men å være bevisst over risikoen som finnes i porteføljen, og bruke ressurser målrettet til å holde det på et akseptabelt nivå.

En overordnet vurdering av risikobildet har ledet KLP til å gjennomføre en helhetlig aktsomhetsvurdering av børsnoterte selskaper i Saudi-Arabia, Qatar, De forente arabiske emiratene og Kuwait (heretter Gulfstatene). Qatar og De forente arabiske emiratene har vært i MSCIs Emerging Markets Indeks

siden 2014. Kuwait kom inn i indeksen i 2020. Saudi-Arabia ble inkludert i indeksen i 2019, men KLP-fondene har ikke investert i landet før denne vurderingen.

Vi har identifisert to sektorer i Gulfstatene der vi vurderer at det gjennomgående finnes en uakseptabel risiko for at KLP-fondene kan medvirke til brudd på menneskerettigheter. Disse sektorene er telekommunikasjon, bygg og anlegg og eiendom.

Saudi Aramco er blitt utelukket etter en helhetsvurdering av selskapets klimaomstillingsplaner og selskapets tette bånd til en dominerende statlig eier. Vi har vektlagt at vi i dette tilfellet har svært liten reell påvirkningsmulighet og at både selskap og eier har en aktiv posisjon i strid med KLPs forventninger til klimaomstilling.

Det understrekes samtidig at vi mener investeringer i land og selskaper som har risiko for brudd på menneskerettigheter kan forsvares dersom det blir vurdert at engasjement og dialog kan bidra til forbedret selskapspraksis. Med unntakene nevnt over vurderer vi at forutsetningen for dialog og påvirkning er til stede i Gulfstatene. Ønsket om å tiltrekke internasjonale selskaper og investorer har ført til en profesjonalisering av næringslivet, spesielt av børsnoterte selskaper, inkludert tilgjengelighet og mulighet for dialog med selskapers ledelse. Dette er en utvikling vi ønsker å støtte gjennom våre investeringer og engasjement.

KLP er opptatt av å praktisere åpenhet om aktsomhetsbaserte uttrekk for å bidra til meningsutveksling, økt bevissthet, økt kvalitet i prosesser og beslutninger, samt større effekt og påvirkning.

De tolv selskapene som blir ekskludert er:

- Saudi Aramco, Saudi Arabia
- Emirates Telecom Group, De forente arabiske emirater
- Saudi Telecom, Saudi Arabia
- Emaar Properties, De forente arabiske emirater
- Aldar Properties, De forente arabiske emirater
- Etihad Etisalat, Saudi Arabia
- Mobile Telecommunications, Kuwait
- Dar Al Arkan Real Estate, Saudi Arabia
- Ooredoo, Qatar
- Mobile Telecommunications, Saudi Arabia
- Mabanee, Kuwait
- Barwa Real Estate, Qatar

Les mer om vår vurdering her: klp.no/samfunnsansvar

Finanssektorens rolle i møte med naturkrisen

Med all vår ekspansive kreativitet er menneskeheten i ferd med å ødelegge naturen vi er en del av. Naturavtalen som kom på plass helt på tampen av 2022 forplikter først og fremst stater til å jobbe for å stanse og reversere tapet av natur. Men avtalen peker også eksplisitt på finanssektoren som en del av løsningen. Hva er vårt ansvar og hvordan kan vi levere på forventningene?

Vi overskrider planetens tålegrenser på en rekke områder som følge av menneskelig arealbruk, forurensning og overutnyttelse av naturressursene. Den globale naturavtalen som ble fremforhandlet og undertegnet av de fleste av verdens stater anerkjenner dette og setter relevante mål. Målene er ambisiøse, men også bokstavelig talt livsviktige. For å flytte oss fra mål til handling i det omfang som kreves, er det nødvendig med effektiv koordinert innsats, men hovedvekt bør likevel være på tiltak vi kan sette i gang straks.

I løpet av året har det blitt lansert flere initiativ som skal bidra til koordinert industri- og investorinnsats for å redusere fotavtrykket fra bedrifters økonomiske aktivitet. Task Force for Nature Related Financial Disclosure (TNFD) har lagt frem et rammeverk som skal hjelpe selskaper å rapportere på naturrisiko på en konsistent måte. Nature Action 100 er et investorinitiativ hvor en gruppe internasjonale investorer jobber sammen for å påvirke selskaper til å redusere sin belastning på naturen. KLP har en aktiv rolle i begge initiativer.

Samtidig som vi engasjerer oss i disse brede initiativene følger vi opp våre egne prioriteringer direkte med et utvalg av selskapene vi er investert i. Realiteten er at både selskaper og investorer ofte vet utmerket godt hva som haster mest for den enkelte industri eller bedrift, enten det er avskoging, overgjødning, ferskvannsbuk eller annen forurensning. Øverst på prioriteringslista står selskaper i sektorer med høy risiko for å bidra til avskoging. Dette er typisk store forhandlere av matråvarer og matprodusenter som henter råvarer fra tropisk landbruk. I et globalt perspektiv

er tropisk avskoging den største driveren for tap av biologisk mangfold, og med store negative konsekvenser for klimaet.

Men, det er ikke bare tropiske skoger som er under press. Også i Norge og våre nordiske naboland er det i skogene vi finner den største artsrikdommen, og dessverre flest truede arter. I de gjenværende naturskogene finner vi intakte økosystem med et mangfold av planter, dyr, sopp og insekter som er tett knyttet sammen i gjensidig avhengighet. For å opprettholde mangfoldet, omkring 25.000 arter i norske skoger, trengs en variert sammensetning av treslag i forskjellige alder, med mange gamle og døde trær. Dette er akkurat det motsatte av hva vi finner i produksjonsskogene som drives gjennom flatehugst, planting og aktiv skjøtsel. Det er disse 'ryddige' barskogene vi er vant til å se som typisk norsk skog når vi kjører gjennom dalfører med mil etter mil med rake furustammer med trekroner i samme høyder og et jevnt grønt moselag på skogbunnen, eller tette granskoger med lite annet enn dødt bar på den mørke bakken. Oppover dalsidene er hugstflatene spesielt godt synlig som åpne hvite felt i vintermånedene. Hugsten er drevet av økonomiske insentiver som premierer volum over kvalitet, med lite hensyn til naturverdiene. Resultatet er en svært ensartet skog, med et lavt artsmangfold og dårlig økologisk kvalitet. Dette er tilstanden for omkring 70 prosent av den produktive norske skogen, omtrent tilsvarende i Sverige og Finland.

Det aller viktigste for å stanse tapet av artsmangfold er å redde de siste områdene med virkelig gammel skog og såkalte nøkkelbiotoper, som er viktig for arter som er spesielt tilpasset helt spesielle

naturområder. Norges bidrag til å nå målet i den globale naturavtalen om å verne 30 prosent av naturen må begynne med disse. Det er en statlig oppgave vi forventer at følges opp gjennom vern av fellesskapets verdier. Samtidig må vi unngå mer flatehugst i det som er igjen av produktiv naturskog. På slutten av fjoråret sendte KLP et brev til alle selskapene i vår portefølje som er involvert i verdikjedene for nordisk tømmer, enten gjennom hugst eller videreføring. Dette er store selskaper som Stora Enso, Svenska Cellulosa, UPM-Kymmene og Norske Skog, som både forvalter egne skoger og kjøper opp trevirke fra en rekke mindre skogeiere og dermed har mulighet til å stille krav for å påvirke store deler av markedet. I brevet klargjorde vi vår forventning om at selskapene ikke gjennomfører flatehugst i gjenværende naturskog og heller ikke kjøper tømmer fra selskaper som gjennomfører slik hugst.

Dersom våre oppfordringer blir fulgt opp vil det være en konkret handling som adresserer en svært viktig årsak til naturtap i Norge, Sverige og Finland. Med mer skånsomme hugstformer, som legger mer vekt på både tømmerets kvalitet og naturkvaliteter, kan vi også gradvis restaurere en del av den flathuggede skogen. En slik restaurering av 'ødelagt' natur er også en del av vår felles forpliktelse under naturavtalen. Det får vi ikke til med terrassebord til 7,90 på byggevarerentret, men vi kan få produkter som i stedet varer lenger, til en pris som ikke er subsidiert gjennom naturødeleggelse.

“For å opprettholde artsmangfoldet, omkring 25.000 arter i norske skoger, trengs en variert sammensetning av treslag i forskjellige alder, med mange gamle og døde trær.

Dette er akkurat det motsatte av hva vi finner i produksjonsskogene som drives gjennom flatehugst, planting og aktiv skjøtsel.”

Oppfølging av «Big Tech»

2023 var et sterkt år i aksjemarkedene. Den brede verdensindeksen steg hele 28 prosent. Mye av denne oppgangen skyldtes teknologiaksjer og optimisme rundt kunstig intelligens. De såkalte 'Magnificent 7'-aksjene (Apple, Nvidia, Microsoft, Amazon, Alphabet, Meta og Tesla) økte i snitt over 100 prosent, og stod for nesten halvparten av den globale børsoppgangen. Men «Big Tech» påvirker også i stor grad hva vi lærer, hvem vi snakker med og hvordan makt utøves og begrenses. Hvilket ansvar har vi som eier disse selskapene?

De aller fleste institusjonelle investorer som KLP eier aksjer i minst én teknologigigant. Men det er Google som eier søk. Amazon eier netthandel. Meta eier de store sosiale nettverkene. Microsoft eier produktivitet, og Apple eier på en måte alt på en Apple-enhet. I tillegg får de kinesiske motsatsene Baidu, Alibaba, Tencent og Xiaomi, stadig større globalt innpass. Verdien på selskapene er svimlende, og de forvalter og styrer selv mye av teknologiutviklingen. Ny teknologi spres raskt og bredt. Det gir selskapene bak teknologien enorme verdier og stor makt.

Dessverre er ikke selskapenes forvaltning av makt og ansvar nødvendigvis sammenfallende med samfunnets bredere interesser og etablerte normer for å sikre individers rettigheter. En rekke eksempler viser hvordan selskapene, og teknologiene de lever av, undergraver demokratiske prosesser og legger til rette for alvorlige menneskerettsbrudd. Ta Facebook-eier Meta som eksempel. Ved siden av å dyrke forretningsmodeller som går på bekostning av personvern, har selskapet blant annet bidratt til å ødelegge den offentlige samtalen i USA, begrense ytringsfriheten i Russland, og ikke stoppet feilinformasjon og hatefulle ytringer som medvirker til folkemord i Myanmar og Etiopia. Meta har bommet kolossalt når de ikke har fått med seg at menneskerettigheter i stor grad handler om minoritetsvern.

Et annet eksempel er at Tesla er på kollisjonskurs med nordiske kjøregeregler ved å ikke respektere retten for de ansatte til å fagorganisere seg.

Respekt for menneskerettigheter, herunder arbeidstakerrettigheter, er avgjørende for å sikre både økonomisk og politisk forutsigbarhet. Det vet de fleste ansvarlige og langsiktige investorer. Brudd kan både gjøre ubotelig skade på enkeltpersoner og bidra til systemisk ustabilitet og omdømmerisiko for selskapet.

Dette er nok en stor del av grunnen til at akkurat arbeidstakerrettigheter ofte virker samlende på eksterne aksjonærer.

KREVENDE JURIDISK LANDSKAP

Å vurdere og eventuelt regulere virkningene av digitale produkter byr på en rekke utfordringer. Stadig mer komplekse systemer utvikles i akselererende tempo, som gjør det svært vanskelig for regulerende myndigheter å holde følge. Det blir ikke enklere med nye systemer basert på maskinlæring, kunstig intelligens eller autonomi, som ofte er ugjennomtrengelige for menneskelige beslutningstakere.

I praksis ligger utviklingen av lovverket langt bak teknologien, noe som gjør forpliktelser og interessekonflikter til et vanskelig farvann å navigere i. FNs kommissær for menneskerettigheter har advart om at ny teknologi kan få svært negative følger dersom den ruller ut uten å ta hensyn til menneskerettighetene. Internettets globale natur gjør anvendelse og håndheving av lover komplisert, og gjør det vanskelig å holde brukere på tvers av landegrensene ansvarlige for brudd. I tillegg kan ulike kulturer ha ulik forståelse av rettigheter som ytringsfrihet. I disse tilfellene, hvilke rettigheter og hvilken forståelse forventes teknologiselskaper å overholde? Kanskje er det nettopp her kunstig intelligens kommer til sin rett.

EIERANSVAR

Teknologiselskapene blir ofte stående mellom staten og innbyggerne når det gjelder kontroll og regulering. Men selvregulering er en krevende øvelse, spesielt når etikken ikke sammenfaller med de økonomiske insentivene. Her har investorene en viktig rolle i å påpeke kritikkverdige forhold, og å dytte selskapene i riktig retning.

Kritikk og investorengasjement nytter. Etter en rekke stygge saker er Meta et av de første tech-selskapene til å ha en offentlig menneskerettighetspolicy. Den kom i 2021 og vi har hatt dialog med selskapet om implementeringen. De har i tillegg etablert et tilsynsorgan, «Oversight Board» som skal sikre respekt for ytringsfrihet gjennom uavhengig ekspertvurdering.

Som eiere må vi si tydelig fra om hva vi forventer og bruke vår posisjon til å sørge for at selskapenes styre og ledelse tar ansvar utover det de skriver i kvartalsrapportene.

– Teknologiselskapene blir ofte stående mellom staten og innbyggerne når det gjelder kontroll og regulering. Her har investorene en viktig rolle i å påpeke kritikkverdige forhold, og å dytte selskapene i riktig retning.

Kiran Aziz, leder for ansvarlige investeringer i KLP

Bærekraftsrisiko og karbonintensitet i KLP-fondene

KLP er en aktiv eier som stiller krav til at virksomhetene fondene investerer i har en ansvarlig forretningsdrift. KLP-fondene ekskluderer selskaper fra investeringsuniverset i henhold til fondenes retningslinjer for ansvarlige investeringer.

Bærekraftsrisiko i fondene omhandler hendelser eller omstendigheter knyttet til miljø, sosiale forhold eller selskapsstyring (ESG-hendelser). Dette er forhold som kan skape en faktisk eller potensielt negativ påvirkning på verdien av investeringene. Samtidig kan god risikohåndtering og en proaktiv holdning til mer bærekraftige løsninger bidra til en positiv verdiutvikling. KLP hensyntar også langsiktig systemrisiko hvor selskapernes holdninger og praksis kan ha langsiktige konsekvenser, som styrker eller undergraver mulighetene for bærekraftig velferdsutvikling og verdiskapning. Dette er spesielt relevant på områder knyttet til åpenhet, menneskerettigheter, og påvirkning på klima og natur.

KLP bruker flere indikatorer for å måle, overvåke og rapportere bærekraftsrisiko. Et bredt sett av indikatorer belyser bærekraftsrisiko på ulike måter og gir samlet et helhetlig risikobilde. KLP kjøper bærekraftsdata fra eksterne dataleverandører. Tilgang til pålitelige bærekraftsdata er fortsatt en utfordring, og svakheter i datagrunnlaget og dårlig dekning innenfor enkelte sektorer og geografiske områder gjør også at det er nødvendig å bruke flere indikatorer fra flere leverandører i målingene. De nye rapporteringskravene fra EU bidrar til at flere selskaper rapporterer bredere og med større presisjon, noe som i sin tur styrker KLPs tilgang på robuste data.

SVANEFONDENE – MER SAMFUNNSANSVAR

KLP har totalt ti «Mer Samfunnsansvar»-fond. Dette er fond som har som formål å gjøre bærekraftige investeringer. Mer Samfunnsansvar-fondenes investeringsmål er å finansiere selskaper som bidrar til miljømessige og/eller sosiale mål, samt er høyt rangert på kriterier innen eierstyring og selskapsledelse. Målene bygger på anerkjente internasjonale standarder som EUs taksonomi, Parisavtalen, FNs bærekraftsmål og tredjeparts ESG-vurderinger. Fondene er svanemerket, noe som innebærer krav til porteføljesammensetning, løpende rapportering og ekstern verifisering av investeringsprosessen. Ved sammensetning av Mer Samfunnsansvar-fondene tar forvalterne utgangspunkt i en markedsindeks og plukker de beste selskapene ut fra hvor godt de bidrar til bærekraftsmål definert av EU (taksonomikriteriene), selskapenes forpliktende klimamål som meldt inn til Science Based Targets-initiativet (SBTi), bidrag til FNs bærekraftsmål, samt ESG-vurderinger.

EU-TAKSONOMIEN

Taksonomien er et klassifiseringssystem, som setter kriterier for hvilke økonomiske aktiviteter som regnes som bærekraftige i henhold til definerte miljømål. Målsettingen til taksonomien er å dreie investeringer mot mer bærekraftige virksomheter og produksjonsformer. For at en økonomisk aktivitet skal bli klassifisert som bærekraftig, må aktiviteten bidra til minst ett av seks miljømål og ikke være til vesentlig skade for noen av de andre miljømålene. I tillegg må aktiviteten oppfylle minimumskrav for sosiale rettigheter. Taksonomien skal bidra til et felles rammeverk for å identifisere bærekraftige aktiviteter for investorer, og skal på denne måten motvirke grønnvasking. Oppfylging av taksonomikriteriene er en sentral parameter i KLPs oppbygging av svanefondene. Dette vil også være viktig for formell klassifisering av fondene.

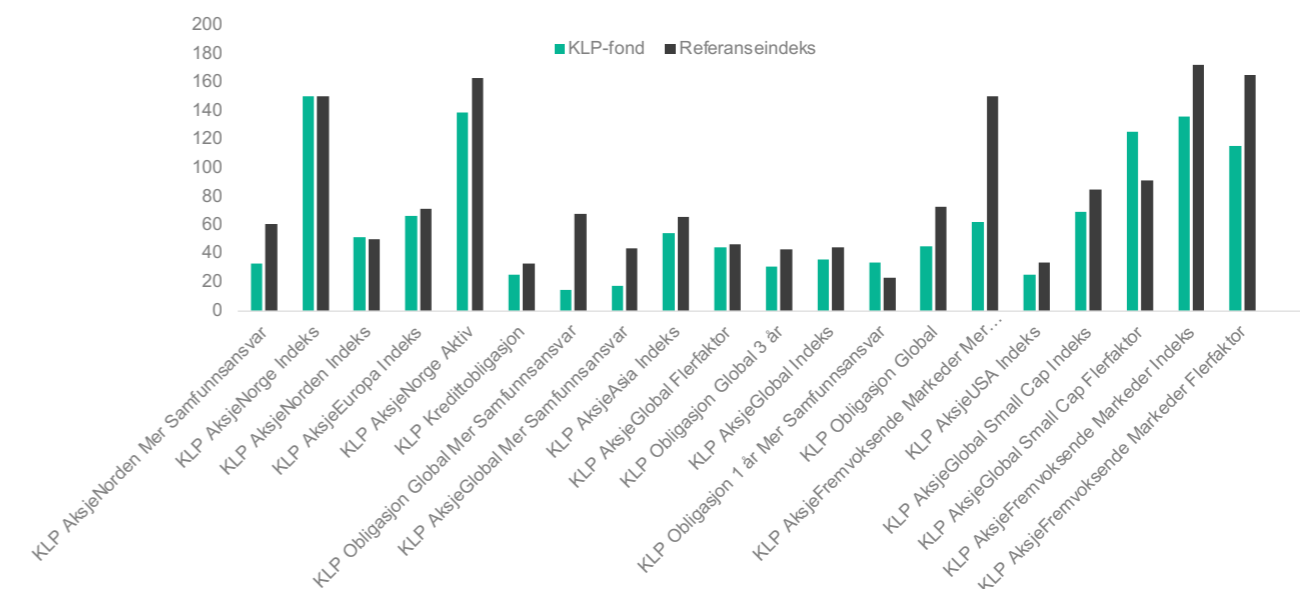
SCIENCE BASED TARGETS

Science Based Targets-initiativet (SBTi) er et samarbeid mellom FNs Global Compact, Carbon Disclosure Project (CDP), World Resources Institute (WRI) og World Wildlife Fund (WWF). SBTi gir et rammeverk som skal bidra til at selskaper setter klimamål som er i tråd med Paris-avtalen. Klimamålene må verifiseres av en ekspertgruppe knyttet til SBTi, som sikrer at målene følger vitenskapsbaserte utslippsbaner tilpasset forskjellige økonomiske sektorer som samlet sett er konsistent med målene i Parisavtalen. Selskaper med godkjente SBTs kan inngå i svanefondene.

KLP-FONDENES KARBONINTENSITET OG ESG-RANGERING

Et fonds karbonavtrykk viser summen av fondets finansierte klimagassutslipp (KLP 'finansierer' en andel av klimagassutslipp, scope 1 og 2, for hvert selskap i fondet tilsvarende vår eierandel av selskapets verdi) per million euro investert. Figuren på neste side viser karbonfotavtrykket (tCO₂e/mill EUR investert) for KLP-fondene¹.

KLP-fondene har jevnt over lavere utslipp enn indeksene de følger. Det skyldes blant annet at fondene utelukker alle

investeringer i kull og oljesand. Effekten er størst i fremvoksende markeder og de globale porteføljene der det er flest selskaper med aktiviteter og inntekter fra henholdsvis kull og oljesand i indeksen. Mer Samfunnsansvar-fondene ekskluderer i tillegg olje- og gasselskaper og har derfor generelt lav utslippsintensitet i forhold til referanseindeksene. Referanseindeksen til KLP Obligasjon 1 år Mer Samfunnsansvar har for lav datadekning til å beregne karbonintensitet.

ESG-RANGERING

I fondsmarkedet tilbys det en rekke fond, hvor bærekraftsambisjoner er basert på såkalt ESG-rangering. KLP benytter dette som ett av flere kriterier for å sette sammen Mer Samfunnsansvar-fondene, men understreker at dette kommer i tillegg til andre kriterier nevnt over.

ESG-rangeringen som KLP benytter, beregnes på fondsnivå etter MSCI's data og metodikk. Rangeringen gir et mål på de un-

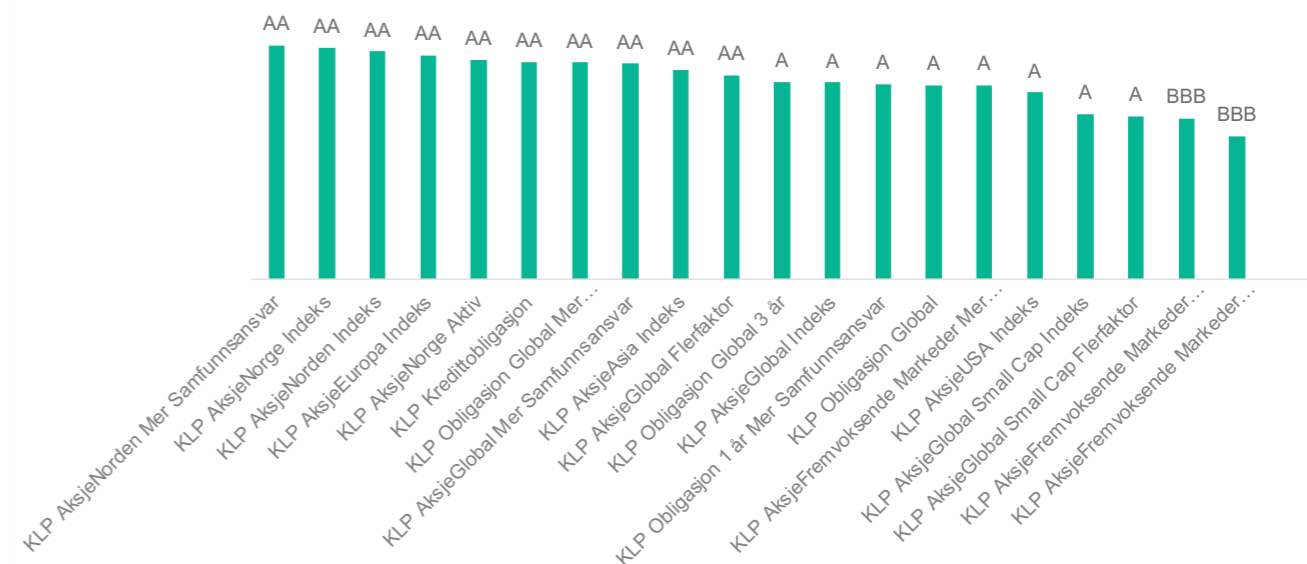
derliggende selskapenes eksponering mot bærekraftsrisiko og deres håndtering av miljø-, sosiale- og selskapsstyringsrisikoer.

Figuren nedenfor viser KLP-fondenes² ESG-rangering pr. 31.12.23. Mer Samfunnsansvar-fondene er merket med Svanemerket.

ÅRSRAPPORT BÆREKRAFT

De fleste av KLP-fondene rapporterer etter SFDRs artikkel 8 og 9 og må følgelig publisere årsrapporter på hvordan fondene fremmer bærekraft (artikkel 8) og hvordan de bærekraftsrelaterte målene blir oppnådd (artikkel 9). Årsrapportene inneholder flere detaljer knyttet til fondenes prestasjoner på området og inneholder mer informasjon om hvordan de jobber for å redusere bærekraftsrisiko. Årsrapportene finnes på fondenes sider på klp.no.

MSCI ESG Fondsrating

¹ Inkluderer ikke fond-i-fond-løsninger og valutasikrede fond, som i praksis replikerer utslippsintensiteten til viste fond. Fond hvor datadekningen er på mindre enn 75% er heller ikke tatt med.

² Inkluderer ikke fond-i-fond-løsninger og valutasikrede fond, som i praksis replikerer ESG-rangeringen til viste fond. Fond hvor datadekningen er på mindre enn 75% er heller ikke tatt med.

Forvaltning av Svanefondene for 2023

Mer Samfunnsansvar-serien er KLPs svanemerkede fond. Fondene skal både være bredt investert og oppfylle strenge krav fra Nordisk Råds Svanemerket og EUs grønne offentliggjøringsforordning (SFDR)¹

2023 var et krevende år for grønne investeringer. Kravene til bærekraftige investeringer derimot, ble stadig klarere. Dette var året fondene måtte rapportere etter EUs Offentliggjøringsforordning (SFDR) og Svanemerkets nye krav til grønne aksjer tredde i kraft. KLPs svanemerkede fond har fulgt denne utviklingen over flere år, og er godt posisjonert som et klart grønt og bredt investeringsalternativ.

Bærekraftsdefinisjonen er sentral i forvaltningsprosessen. KLPs svanemerkede fond bruker anerkjente internasjonale sertifiseringer og klassifiseringer som grunnlag for sitt bærekraftssyn. Dette gir oss et bredt og uavhengig sammenligningsgrunnlag for tusenvis av globale selskaper. Vi ønsker særlig å vektlegge selskaper som er tilpasset EUs taksonomi for bærekraftige aktiviteter i fondene. Andre sentrale kriterier i utvalgsprosessen er hvorvidt selskapet har et godkjent utslippsmål i tråd med rammeverket for 1,5-graders mål fra Science Based Target initiative, eller om selskapet bidrar særlig markant til FNs bærekraftsmål.

KLPs bærekraftsvurderinger følger retningslinjene fra Svanemerket og EUs offentliggjøringsforordning. I praksis baserer disse seg på ulike utgangspunkt for ulike bransjer, og vi ønsker så langt som mulig å favne bærekraftige selskaper fra alle bransjer. Likevel er det visse minimumskriterier som utelukker spesifikke bransjer, som for eksempel fossil energi, gambling, alkohol og våpenproduksjon. Innen de gjenværende bransjene finner vi et mangfold av selskaper med en positiv bærekraftsprofil: Blant industriselskaper søker vi særlig bedrifter som bidrar til det grønne skiftet med nye løsninger eller selskaper som kutter karbonutslippene for sine eksisterende produkter. I finanssektoren leter vi etter selskaper som finansierer grønne aktiviteter, mens vi innen farmasi finner selskaper som særlig bidrar til allmenn tilgang til helsetjenester. Til sammen utgjør disse selskapene et godt utgangspunkt for brede fond med et tydelig bærekraftstema.

AKSJEFOND

2023 var et sterkt år i aksjemarkedene. Den brede verdensindeksen var opp hele 28 prosent. Mye av denne oppgangen skyldtes teknologiaksjer og optimisme rundt kunstig intelligens. De såkalte 'Magnificent 7'-aksjene (Apple, Nvidia, Microsoft, Amazon, Alphabet, Meta og Tesla) økte i snitt over 100 prosent, og sto for nesten halvparten av den globale børsoppgangen. Grønne klimaorienterte aksjer hadde et svakere år grunnet et høyt rentenivå og generell økt usikkerhet om tempoet i det grønne skiftet. MSCIs fremste bærekraftsindeks (MSCI Sustainable Impact Index) endte året med en oppgang på 8 prosent. KLPs svanemerkede aksjefond har gjennom 2022 og 2023 gradvis vektet opp aksjer med høy tilpasningsgrad til EUs taksonomi i takt med retningslinjene fra Svanemerket og SFDR-forordningens §9.

KLP AksjeGlobal Mer Samfunnsansvar hadde en avkastning på 25,5 prosent i 2023, -2,1 prosent bak referanseindeksen. Differansen skyldes en kombinasjon av at fondet har vært undervektet referanseindeksens største selskaper, som har hatt et svært sterkt år, samt at grønne, klimaorienterte selskaper har hatt en relativt svak utvikling. På sektornivå har særlig teknologi og den tilhørende AI-bølgen vært førende, og noen av de ledende selskapene hadde over 100 prosent i avkastning for året. Fondet hadde eierandel i Tesla Inc ved årets inngang, men solgte seg ut på vårparten grunnet risiko rundt bilenes produktkvaliteter og bekymringsverdige ansettelsesforhold. En av fondets største overveker, IT-selskapet Nvidia, hadde en avkastning på 250 prosent målt i kroner og bidro positivt mot referanseindeksen.

KLP AksjeNorden Mer Samfunnsansvar hadde en avkastning på 17,9 prosent i 2023, -2,8 prosent bak referanseindeksen. Mye av det relative avviket oppsto i andre halvår, der en av fondets største overveker, Ørsted, var ned om lag 40 prosent. Andre grønne aksjer som Aker Horizons og PowerCell Sweden skuffet også i 2023. I motsatt ende bidro seleksjon av helseselskaper i positiv retning mot referanseindeksen.

KLP AksjeFremvoksende Markeder Mer Samfunnsansvar hadde en avkastning på 9,5 prosent i 2023, -3,7 prosent bak referanseindeksen. En del kinesiske selskaper rettet mot bærekraft var ned så mye som 50 prosent for året, og bidro dermed til den negative differanseavkastningen. Dette gjaldt særlig selskaper som leverer komponenter og tekniske løsninger til installasjoner for fornybar energi. I motsatt ende bidro IT-selskaper i Taiwan i positiv retning med en kraftig oppgang, samt at fondet i stor grad ikke var investert i de største kinesiske selskapene som også falt i løpet av 2023, på bakgrunn av regulatoriske innstramninger i Kina.

RENTEFOND

2023 var et volatilt år for rentemarkedene. Lange amerikanske renter falt en del under bankkrisen i første kvartal, godt under 3,5 prosent, før de steg opp til 5 prosent i oktober. Deretter avsluttet året med et kraftig rentefall, i takt med stigende aksjemarkeder, slik at året ble avsluttet rundt 3,9 prosent. Norske renter har i stor grad beveget seg som de amerikanske, men ligget fra 0 til 0,5 prosentpoeng lavere.

KLP Obligasjon Global Mer Samfunnsansvar hadde en avkastning på 6,64 prosent i 2023, 0,20 prosent bak referanseindeksen. Fondet endret i begynnelsen av året sine kriterier for selskapsseleksjon for å imøtekomme nye krav fra miljømerket Svanen og tilpasning for å bli klassifisert i henhold til SFDR artikkel 9. Fondet kan nå kun investere i selskaper som bidrar positivt for å oppnå et eller flere sosiale- og/eller klima-mål. Denne omleggingen førte til økt handelskostnad som var med på å trekke ned avkastningen for fondet. De nye bærekraftskravene fører i praksis til at under en fjerdedel av selskapene i referanseindeksen kvalifiserer inn i fondet. Korrigert for risiko relatert til avvik i sektor-eksponering og kredittkvalitet gjorde den bærekraftige andelen det bedre enn referanseindeksen totalt og gav et positivt relativt bidrag på 0,26 prosent for fondet.

KLP Obligasjon 1 år Mer Samfunnsansvar hadde en avkastning på 5,48 prosent, det var 1,24 prosent foran referanseindeksen. Største bidragsyter til meravkastningen var relativt kort rentedurasjon som bidro med 0,51 prosent. Fondet har en høy andel industriselskaper som fokuserer på å redusere utslippene. Disse selskapene betaler også en noe høyere rente enn gjennomsnittet i underliggende referanseindeks og har bidratt med 0,32 prosent

til meravkastningen direkte. Videre har fondet tjent 0,39 prosent utover referanseindeksen fra inngang i kredittspred på de underliggende obligasjonene. Fondet er svært selektivt ved utvalgelse av underliggende selskaper og grønne obligasjoner. Denne seleksjonsprosessen har medført en gjennomgående lengre løpetid i fondet enn underliggende indeks, og dette har også medvirket til den gode avkastningen

KLPS DEFINISJON PÅ MER BÆREKRAFTIGE INVESTERINGER²

For at et selskap skal kunne vurderes i et av KLPs svanemerkede aksjefond må minst ett av disse kriteriene være oppfylt:

- **EUs taksonomi for bærekraftige aktiviteter:**
 - Minimum 30% av inntektene kommer fra aktiviteter definert i EUs taksonomi.
- **Science Based Target**
 - Godkjent og validert mål om karbonreduksjon i tråd med 1,5 graders målet, utstedt av SBTi.
- **FNs bærekraftsmål.**
 - Særlig stort bidrag til minst ett av FNs 17 bærekraftsmål (basert på MSCI kategorisering)
- **Grønn finansiering**
 - Ledende innen finansbransjen til å finansiere grønne sektorer og vurdere ESG risiko ved utlån (basert på MSCI vurderinger).
- **Allmen tilgang til helsetjenester:**
 - Ledende innen farmasibransjen til å dele patenter og distribuere medisiner til ressursvake grupper (basert på MSCI vurderinger).

I tillegg må selskapet følge KLPs Do No Significant Harm (DNSH) prinsipper. Disse omfatter blant annet: ingen pågående alvorlige kontroverser, lav ESG-rating og motvirkning av noen av FNs bærekraftsmål.

² A brief description of Strong sustainability practices definition

¹ Informasjon i forhold til Offentliggjøringsforordning (SFDR) for hvert fond er tilgjengelig på <https://www.klp.no/fond/vare-fond/svanemerkede-fond>.

Oppsummering av muligheter og utfordringer knyttet til bærekraft i utvalgte selskaper³

KLP AksjeGlobal mer Samfunnsansvar

10 STØRSTE BEHOLDNINGER	BÆREKRAFTSBIDRAG	STØRSTE ESG-RISIKO
MICROSOFT CORP	Science Based Target	Datasikkerhet og personvern
NVIDIA CORP	EU taksonomi	Forhold hos underleverandører og arbeidsforhold
ELI LILLY & CO	Tilgang til helsetjenester	Produktsikkerhet og -kvalitet
JPMORGAN CHASE & CO	Grønn finansiering	Finansiell rådgivning og salg mot kunder
VISA INC	Science Based Target	Datasikkerhet og personvern
JOHNSON & JOHNSON	Science Based Target	Produktsikkerhet og -kvalitet
MASTERCARD INC - A	Science Based Target	Datasikkerhet og personvern
INTEL CORP	EU taksonomi	Arbeidsforhold
ADOBE INC	Science Based Target	Datasikkerhet og personvern
MERCK & CO. INC.	Science Based Target	Produktsikkerhet og -kvalitet

KLP AksjeNorden mer Samfunnsansvar

10 STØRSTE BEHOLDNINGER	BÆREKRAFTSBIDRAG	STØRSTE ESG-RISIKO
NOVO NORDISK A/S-B	Science Based Target	Produktsikkerhet og -kvalitet
ATLAS COPCO AB-A SHS	Science Based Target	Teknologi for grønne løsninger
NORDEA BANK ABP	Grønn finansiering	Hvitvasking og konsumentbeskyttelse
VOLVO AB-B SHS	Science Based Target	Arbeidsforhold – helse og sikkerhet
VESTAS WIND SYSTEMS	EU taksonomi	Relevant teknologi for grønne løsninger
ASSA ABLOY AB-B	Science Based Target	Produktsikkerhet og -kvalitet
ATLAS COPCO AB-B SHS	Science Based Target	Karbonutslipp og farlig avfall
SKANDINAVISKA ENSKILDA BANK	Grønn finansiering	Hvitvasking og konsumentbeskyttelse
DNB BANK ASA	Grønn finansiering	Hvitvasking og konsumentbeskyttelse
ORSTED A/S	EU taksonomi	Relevant teknologi for grønne løsninger

³ Brief description of the main ESG risks and opportunities, and the sustainability impact of the holdings for the 10 largest holdings

Porteføljeforvalter Ida Karevold

Porteføljeforvalter Joakim Embu

KLP AksjeFremvoksende Markeder Mer Samfunnsansvar

10 STØRSTE BEHOLDNINGER	BÆREKRAFTSBIDRAG	STØRSTE ESG-RISIKO
TAIWAN SEMICONDUCTOR M	Håndtering av ESG risiko	Arbeidsforhold og vannforbruk
SAMSUNG ELECTRONICS	Håndtering av ESG risiko	Arbeidsforhold og vannforbruk
ICICI BANK LTD	Grønn finansiering	Konsumentbeskyttelse
SK HYNIX INC	Håndtering av ESG risiko	Arbeidsforhold og vannforbruk
BYD CO LTD-H	EU taksonomi	Arbeidsforhold
NETEASE INC	Håndtering av ESG risiko	Datasikkerhet og personvern
NASPERS LTD-N SHS	Science Based Target	Datasikkerhet og personvern
LI AUTO INC-CLASS A	EU taksonomi	Produktsikkerhet og -kvalitet
SAMSUNG SDI CO LTD	EU taksonomi	Karbonutslipp og farlig avfall
LG ENERGY SOLUTION	EU taksonomi	Produktsikkerhet og grønn teknologi

KLP Obligasjon Global Mer Samfunnsansvar

10 STØRSTE BEHOLDNINGER	BÆREKRAFTSBIDRAG	STØRSTE ESG-RISIKO
VERIZON COMMUNICATIONS INC	Science Based Target	Arbeidsforhold
IBM CORP	EU taksonomi	Humankapitalutvikling
AT&T INC	Science Based Target	Arbeidsforhold
UBS GROUP AG	Grønn finansiering	Selskapsstyring
INTEL CORP	EU taksonomi	Arbeidsforhold
COMMONWEALTH EDISON CO	Sustainable Impact Leader	GHG intensitet
NATWEST MARKETS PLC	Science Based Target	Forbrukerbeskyttelse
AMGEN INCV	Science Based Target	Produktsikkerhet og -kvalitet
JPMORGAN CHASE & CO	Grønn finansiering	Finansiell rådgivning og salg mot kunder
MORGAN STANLEY	Grønn finansiering	Korrupsjon

Oppsummering av fremdrift og utfordringer i klimaomstillingen for utvalgte selskaper⁴

KLP Aksjglobal Mer Samfunnsansvar

CRH PLC –

KLP AKSJEGLOBAL MER SAMFUNNSANSVAR

CRH er en produsent av byggematerialer (bl.a. sement), og selskapet har mål om å redusere karbonutslippene med 30 prosent innen 2030 (scope 1, 2 og 3). Selskapet har også ambisjoner om å være karbonnøytral langs hele verdikjeden for sement innen 2050. Det at selskapet har et utvidet forretningsområde reduserer i utgangspunktet fotavtrykket relativt til rene sementselskaper. Om lag 85 prosent av selskapets operasjoner stammer fra mindre karbonintensive områder jamfør konkurrenter. CRH har også iverksatt kontrollsystemer for å redusere utslipp. I 2022 og 2023 var selskapets utslippintensitet vesentlig lavere enn bransjesnittet, og de har også fått godkjent klimamålene av Science Based Target. Som sementprodusent, utgjør klimagassutslipp en betydelig miljørisiko, både globalt og for lokale økosystem. I motsatt ende kan mer bærekraftig produksjonsteknologi og prosesser, herunder alternative brenslers samt karbonfangst- og lagringsteknologi, redusere utslippene. Videre vil også muligheter for å resirkulere bygningssmaterialer og betongavfall kunne redusere behovet for nye råvarer og minimere avfall i fremtiden.

DHL Group –

KLP AKSJEGLOBAL MER SAMFUNNSANSVAR

DHL Group er et luftfrakt- og logistikkelskap, og selskapet har mål om å redusere karbonutslippene med 42 prosent (scope 1 og 2) og 28 prosent (scope 1, 2 og 3) innen 2030. Selskapet har også mål om at all logistikkrelatert utslipp skal være netto null («net zero») innen 2050. Til tross for at selskapet hadde lavere klimagassintensitet enn bransjesnittet i 2020-2022, ble det observert en liten økning i 2022, noe som medførte en nedgradering fra AA til A i ESG-rating. Ellers har selskapet noe økt innsats for innføring av elektriske kjøretøy i deler av den bakkebaserte flåten, samt modernisering av luftflåten. De har også fått godkjent klimamålene av Science Based Target. Luftfrakt er en energiintensiv virksomhet, og flytransport medfører betydelige karbonutslipp. Emballasje og annet avfall fra logistikkoperasjonene kan også være en kilde til miljørisiko, dersom det ikke håndteres forsvarlig. I motsatt ende kan

selskapet ha positivt påvirkning dersom de fullt ut lykkes med å implementere bærekraftige drivstoffalternativ for luftfrakten, samt elektriske/hybride kjøretøy. I lager- og distribusjonsfasen kan selskapet også bidra med tiltak som energieffektive bygningssystemer.

KLP AksjeFremvoksende Mer Samfunnsansvar

BYD CO –

KLP AKSJEFREMVOKSENDE MER SAMFUNNSANSVAR

BYD er et kinesisk selskap som produserer elektriske kjøretøy (EV). Selskapet hadde som mål å levere 3 millioner EVer i 2023. De hadde nest-størst markedsandel for EV-batterier i 2022, og batteriene er brukt av store konkurrenter som Tesla og Toyota. MSCI estimerer at om lag 72 prosent av selskapets inntekter er tilpasset EUs taksonomi for bærekraft, og at estimert utslipp fra hele flåten er lavere enn bransjesnittet. Selskapet har høy grad av integrasjon i verdikjeden, der sentrale komponenter som batterier og motorer produseres internt. Dette kan bidra til å redusere leveringsrisiko, senke kostnader, og åpne for større grad av intern kvalitetskontroll. Produksjonen av batteri innebærer utvinning av bl.a. litium, kobolt og nikkel, og det kan knyttes vesentlig miljørisiko til utslipp, ressursutvinning og avfallsproblemer til denne typen materialer. Selve produksjonen av elbiler, samt lading, krever også betydelige mengder energi. Dersom denne energien kommer fra f.eks. fossile kilder, kan det svekke miljøfordelene ved elbil. Det å kunne bruke mer bærekraftig batteriteknologi med lavere miljøpåvirkning, samt mulighetene for å utnytte resirkulering av batterimaterialer, vil kunne redusere miljørisikoen. Oppfordring til bruk av fornybare energikilder i produksjonsanlegget, samt å fremme bruk av fornybar energi langs hele verdikjeden, vil kunne redusere fotavtrykket på sikt.

JD Logistics –

KLP AKSJEFREMVOKSENDE MER SAMFUNNSANSVAR

JD Logistics, et kinesisk logistikkelskap, har mål om å redusere karbonutslippene med 50 prosent (scope 1, 2 og 3), samt å øke årlig inntjening fra fornybar energi fra 0 til 100 prosent

innen 2030. Selskapets rapporterte klimagassintensitet var lavere enn bransjesnittet pr 2022, mens karbonintensiteten var noe høyere i 2023. MSCI vurderer at selskapet har lavere risiko knyttet til utslippsreguleringer sammenlignet med konkurrenter, som ofte opererer med egne flåter, da selskapets fokus er lager og godstransport. Morselskapets investeringer i luft- og veitransport kan imidlertid øke eksponeringen for slike risikoer. Selskapet oppfordrer til å velge mer drivstoffeffektive leveringsmetoder, som for eksempel jernbanetransport, og å investere i renere energikilder (f.eks. solenergi) for sine lagre. De har også fått godkjent klimamålene av Science Based Target. Logistikkelskaper kan stå overfor miljørisiko knyttet til høye karbonutslipp fra bl.a. transportmidler og lagringsanlegg. Reduserte utslipp gjennom investeringer i energieffektive transportmidler og grønn logistikk kan bidra til å håndtere denne risikoen. Emballasje og annet avfall fra logistikkoperasjonene kan også være en kilde til miljørisiko, dersom det ikke håndteres forsvarlig. I lager- og distribusjonsfasen har selskapet anledning til å bidra med tiltak som energieffektive bygningssystemer.

KLP Aksjenorden Mer Samfunnsansvar

SSAB –

KLP AKSJENORDEN MER SAMFUNNSANSVAR

SSAB, en stålprodusent, har mål om å redusere karbonutslippene med 35 prosent (scope 1 og 2) innen 2032, samt å være netto null innen 2050. Selskapet har sertifisering etter ISO 14001 for alle anlegg, og gjennomfører regelmessige revisjoner av miljøpåvirkningen. Selskapets utslippintensitet er redusert med over 10 prosent i løpet av perioden 2020-2022. Videre kommer 93 prosent av inntektene fra områder med strengt karbonregulatorisk tilsyn, mens 18 prosent av inntektene stammer fra forretningsområder med relativt lave utslipp av giftig avfall. Stålproduksjon er energiintensivt og kan medføre betydelige karbonutslipp. Det krever også store mengder råvarer. Ukontrollert utvinning kan ha enorme miljømessige konsekvenser, som bl.a. avskoging og forringing av habitater. Implementering av mer bærekraftige produksjonsmetoder, f.eks. bruk av resirkulerte materialer og fornybar energi, kan redusere karbonavtrykket og andre miljøpåvirkninger. Større grad av sirkulær økonomi, der produktene er laget for gjenbruk og resirkulering vil også kunne redusere risikoen for miljøpåvirkning.

KLP Obligasjon Global Mer Samfunnsansvar

CRH –

KLP OBLIGASJON GLOBAL MER SAMFUNNSANSVAR

CRH er en produsent av byggematerialer (bl.a. sement), og selskapet har mål om å redusere karbonutslippene med 30 prosent innen 2030 (scope 1, 2 og 3). Selskapet har også ambisjoner om å være karbonnøytral langs hele verdikjeden for sement innen 2050. Det at selskapet har et utvidet forretningsområde reduserer i utgangspunktet fotavtrykket relativt til rene sementselskaper. Om lag 85 prosent av selskapets operasjoner stammer fra mindre karbonintensive områder jamfør konkurrenter. CRH har også iverksatt kontrollsystemer for å redusere utslipp. I 2022 og 2023 var selskapets utslippintensitet vesentlig lavere enn bransjesnittet, og de har også fått godkjent klimamålene av Science Based Target. Som sementprodusent, utgjør klimagassutslipp en betydelig miljørisiko, både globalt og for lokale økosystem. I motsatt ende kan mer bærekraftig produksjonsteknologi og prosesser, herunder alternative brenslers samt karbonfangst- og lagringsteknologi, redusere utslippene. Videre vil også muligheter for å resirkulere bygningssmaterialer og betongavfall kunne redusere behovet for nye råvarer og minimere avfall i fremtiden.

BMW AG

KLP OBLIGASJON GLOBAL MER SAMFUNNSANSVAR

Bayerische Motoren Werke Aktiengesellschaft (BMW AG) er et tysk konsern som produserer biler og motorsykler. De har satt seg mål om å redusere sine scope 1 og 2 utslipp med 80 prosent per produserte kjøretøy innen 2030 (relativt til 2019). I tillegg har de mål om å redusere klimagassutslipp fra sine solgte kjøretøy (scope 3) med 50 prosent innen 2030 (relativt til 2019). Selskapet er blant de 15 prosent beste innenfor sin sektor på klimagassutslippintensitet (inkludert scope 3).

Mercedes Benz AG

KLP OBLIGASJON GLOBAL MER SAMFUNNSANSVAR

Den tyske bilprodusenten har forpliktet seg til å redusere sine absolutte scope 1 og 2 utslipp med 50 prosent innen 2030 sammenlignet med 2018-tall. De har også et mål om å redusere scope 3 utslipp fra solgte kjøretøy med 42 prosent innen 2030 fra nivå i 2018. Selskapet er blant de 15 prosent beste innenfor sin sektor på klimagassutslippintensitet (inkludert scope 3).

Fortsetter >>

⁴ A brief description of transition progress as well as the risks and opportunities concerning GHG emissions for the largest emitters

Oppsummering av muligheter og utfordringer knyttet til biomangfold og bærekraftig bruk av naturressurser for utvalgte selskaper⁵

KLP AksjeFremvoksende Markeder Mer Samfunnsansvar

Church & Dwight CO INC

Church & Dwight er en produsent av husholdningsartikler og produkter for personlig pleie. 94 prosent av inntektene kommer fra produkter underlagt særlig strenge kjemiske reguleringer.

Selskapet har derfor en særlig stor ESG-risiko knyttet til forurensning og biodiversitet. Selskapet har redusert sitt forbruk av palmeolje og økt andel gjenvunnet plast i sin produksjon. De har også godkjent Science Based Target for karbonutslipp.

Beiersdorf AG

Beiersdorf AG er en produsent av husholdningsartikler og produkter for personlig pleie. 81 prosent av inntektene kommer fra produkter underlagt særlig strenge kjemiske reguleringer.

Selskapet har derfor en særlig stor ESG-risiko knyttet til forurensning og biodiversitet. Selskapet har kun moderat dokumentasjon på sitt arbeid for å minimere potensiell skade deres kjemikalier kan ha på omgivelsene. Derimot har selskapet tatt gode grep for å redusere karbonutslippet i produksjonskjeden sin og har godkjent Science Based Target for videre karbonreduksjon.

West Fraser Timber CO LTD

West Fraser Timber er et kanadisk skogbrukselskap. Selskapet har særlig høy ESG-risiko knyttet til biomangfold og økosystemer.

De har omfattende tiltak for å redusere negative konsekvenser av eget skogbruk sammenlignet med konkurrenter, både

når det gjelder karbonutslipp og biomangfold. Derimot er selskapet svakere stilt når det gjelder prosedyrer for å sikre den samme standarden for andre biokritiske råvarer som selskapet kjøper inn til produksjonsprosessen. Selskapet har godkjent Science Based Target for karbonutslipp.

Nissin Foods Holdings CO LTD

Nissin Foods Holdings er en japansk matvareprodusent. De har høy ESG-risiko både knyttet til selve matvareproduksjonen og til bruk av emballasje.

Selskapet scorer svakt på vannhåndtering i fremstillingsprosessen. Prosedyrene for å bruke gjenvunnet emballasje er gode, men selve emballasjeforbruket er høyt og utgjør betydelig risiko for biomangfold ved fremstilling. Selskapet har godkjent Science Based Target for karbonutslipp og GFSI sertifisering.

Are holdings INC

Are Holdings er et japansk metallselskap som samler inn og gjenvinner edle metaller. 100 prosent av inntektene kommer fra aktiviteter som har potensielt høye utslipp og omfattende avfall.

Selskapet har delvis mangelfull rapportering på utslipp og bevaring av biomangfold knyttet til sine aktiviteter, men innehar ISO 14001 sertifisering. Gjenvinning av metaller er en viktig aktivitet, og 42 prosent av selskapets inntekter anses å være tilpasset EUs taksonomi for bærekraftige aktiviteter.

KLP AksjeNorden Mer Samfunnsansvar

P/F Bakkafrost

Bakkafrost er et fiskeoppdrettsselskap fra Færøyene. Deres ESG-risiko er særlig knyttet til biomangfold, matsikkerhet, dyrehelse, vannhåndtering og lokal forurensning.

Selskapet følger MSC, ASC og GAA BAP-standarder, men rapporterer svakere på vannhåndtering og emballasjeforbruk enn konkurrenter. Selskapet har godkjent Science Based Target for karbonutslipp og GFSI sertifisering.

Austevoll Seafood AS

Austevoll er et norsk fiskeri- og oppdrettsselskap. Deres ESG-risiko er særlig knyttet til biomangfold, matsikkerhet, vannhåndtering og emballasjeforbruk.

Selskapet har markant mindre vannforbruk enn konkurrenter, men har dokumentert færre etterlevelser av standarder innen matvaresikkerhet. Selskapet viser færre tiltak for å redusere ressursbruken knyttet til frakt og transport. Selskapet har godkjent Science Based Target for karbonutslipp og GFSI sertifisering for de fleste av sine anlegg.

Cloetta AB

Cloetta er en svensk konfektprodusent. Selskapet er svært avhengig av vannintensive råvarer som sukker og glykosesirup.

Cloetta henter sine råvarer fra områder og aktiviteter med høy risiko for å bidra til negativ naturpåvirkning som avskoging, men kjøper kun råvarer med bærekraftsertifisering.

De scorer lavt på sitt program for håndtering av vann og andre innsatsfaktorer. Selskapet har godkjent Science Based Target for karbonutslipp og GFSI sertifisering for alle sine anlegg.

Essity AB

Essity er en produsent av husholdningsartikler og produkter for personlig pleie. En av deres viktige råvarer er tømmer, noe som innebærer en ESG-risiko for avskoging og tap av biomangfold.

Selskapet benytter kun FSC- og PEFC-sertifisert papirprodukter. Essity har også økt andelen av gjenvunnet papir i sin produktfremstilling, men er bak en del konkurrenter på sin policy rundt emballasjehåndtering. Selskapet stiller strenge krav til sine underleverandører når det gjelder karbonutslipp og innehar godkjentstempel fra Science Based Target.

Orkla AS

Orkla er en norsk matvareprodusent. Deres ESG-risiko er høy og fordeler seg på flere områder: vannhåndtering, forurensning og omfattende arealbruk i landbruk og miljøintensive råvarer som palmeolje og ris.

Orklas forbruk av ferskvann er 63 prosent lavere enn sammenlignbare selskaper, og selskapet rapporterer gode standarder for bærekraftig produksjon hos underleverandører. Nesten alle produktlinjer er emballasjeintensive og innebærer høy risiko for tap av biomangfold.

⁵ A brief description of risks and opportunities concerning conservation and sustainable use of biodiversity for the 5 holdings with the poorest rating.

KLP Aksjefremvoksende Markeder Mer Samfunnsansvar

Nestlé india LTD

Nestlé India er en indisk matvareprodusent. Selskapet har spesielt høy ESG-risiko knyttet til produksjon av kaffe, te og kakao i utviklingsland. 96 prosent av virksomheten foregår i regioner med potensiell vannmangel, og selskapet møter kritikk for sin håndtering av vannressurser.

Selskapet scorer også svakt på sine bærekraftskrav overfor sine underleverandører. Nestlé India er FSSC 22000 godkjent, og innehar godkjentstempel fra Science Based Target.

China Mengdiu Dairy Company

China Mengdiu er en kinesisk matvareprodusent. Selskapet er stort innen meieriprodukter, hvilket medfører ESG-risiko knyttet til forurensning og utstrakt arealbruk.

China Mengdiu har aktivt redusert palmeoljebruken, men har mangelfull oppfølging av karbonutslipp og emballasjehåndtering. Selskapet har særlig utmerket seg ved fokus på økologiske og sunne produkter overfor sine kunder.

Charoen Pokphand Foods Public Company

Charoen er en matvareprodusent i Thailand. Selskapet driver stort innen sjømat og er avhengig av Thailands fiskeriaktivitet.

Selskapet har ILO-baserte prinsipper for innkjøp av råvarer. Omfattende transport og frakt av matvarer gjør selskapet sårbart for nye reguleringer i Europa og USA. Selskapet har

begrenset dokumentasjon på vannhåndtering og dyrevelferd. Charoen innehar godkjentstempel fra Science Based Target.

PPB Group Berhad

PPB er en malaysisk matvareprodusent. Selskapet har iboende høy ESG-risiko knyttet til vannhåndtering, forurensning og utstrakt arealbruk, men utmerker seg med å operere i områder med god vannkapasitet, samt initiativ for å bruke regnvann og begrense vannlekkasjer i produksjonen.

PPB scorer svært lavt på gjenbruk av innsatsfaktorer til produksjon og frakt. Selskapet viser heller ingen rutiner for å stille krav til karbonutslipp hos underleverandører.

Hengan International Group Company Limited

Hengan er en kinesisk produsent av husholdningsartikler og produkter for personlig pleie. Hengans produkter er særlig avhengig av papp og papir, noe som gir en risiko for avskoging og annen negativ naturpåvirkning knyttet til skogsdriften, samt kjemikalieforurensning. 100 prosent av Hengans papp- og papirinnkjøp er FSC-sertifisert, men selskapet har en lav gjenbruksgrad.

Hengan viser også begrensede rutiner for å moderere negative konsekvenser av kjemikaliebruken i fremstillingsprosessen. Selskapets etiske prinsipper for innkjøp overgår klart bransjestandarden.

KLP Obligasjon Global Mer Samfunnsansvar

PepsiCo INC

PepsiCo er et internasjonalt mat- og drikkeforetak som produserer og selger et mangfold av leskedrikker, samt salte, søte og kornbaserte snacksvarer og andre matvarer.

Selskapet har redusert forbruket av ferskvann i sine produksjonslinjer og har i dag et forbruk (målt som kubikk vann/salgsinntekt) som er 71% lavere enn gjennomsnittet blant konkurrentene. Selskapet har også satt seg mål om å redusere sine scope 1 og 2 utslipp i tråd med et mål om å begrense global oppvarming til 1.5 grader.

Unilever PLC

Unilever PLC er blant verdens største produsenter av dagligvarer, særlig matvarer, vaskemidler og hygieneartikler.

Selskapet har tatt ut petro-kjemikalier og erstattet de med biologisk nedbrytbare substitutter. De har også innført et forbud mot bruk av parabener i sine produkter.

Når det gjelder klimagassutslipp har Unilever PLC satt seg mål om å kutte sine scope 1, 2 og 3 utslipp innen 2030 til nivåer som er i tråd med Parisavtalens 1.5-gradersmål.

Oppsummering av stemmegiving

MILLIONER KRONER	ANTALL GENERALFORSAMLINGER	ANDEL STEMTE	ANDEL STEMME MOT LEDELSE
KLP AksjeGlobal Mer Samfunnsansvar	334	98.50%	22.43%
KLP AksjeNorden Mer Samfunnsansvar	78	98.72%	8.89%
KLP AksjeFremvoksende Markeder Mer Samfunnsansvar ⁶	n/a	0	0

⁶ På grunn av en administrativ feil har det ikke blitt gjennomført stemmegiving for fondet i 2023. Stemmegiving i selskapene i fondet har blitt gjennomført gjennom andre KLP-fond.

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

Besøksadresse:
Dronning Eufemias gate 10, Oslo.
Tlf: +47 23 08 09 30

KLP KAPITALFORVALTNING AS

Post boks 400 Sentrum 0103 Oslo, Norge

Spørsmål om rapporten eller KLPs arbeid
med ansvarlige investeringer kan sendes til
E-post: fond@klp.no

www.klp.no
Sentralbord: 55 54 85 00